

Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Жанна Янко

Історія мистецтва

Термінологічний словник

Навчальний посібник

для студентів ОКР “Спеціаліст”
напряму підготовки 7.01010401 “Професійна освіта”

Дрогобич
2016

УДК 7 (100) (07)
ББК 85.03р
Я 62

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка як навчально-методичний посібник (протокол № від 2016 р.)

Рецензенти:

Петрів Оксана Василівна, кандидат філософських наук, доцент кафедри культурології та мистецької освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

Ткаченко Олександр Анатолійович, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії імені професора Валерія Григоровича Скотного Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Відповідальний за випуск: Возняк Володимир Степанович, завідувач кафедри філософії імені професора Валерія Григоровича Скотного, доктор філософських наук, професор.

Я 62 Янко Жанна.

Історія мистецтва: термінологічний словник [для студентів інституту фізики, математики, економіки та інноваційних технологій ОКР “Спеціаліст” напряму підготовки 7.01010401 “Професійна освіта”] / Жанна Янко. – Дрогобич : Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2016. – 34 с.

Навчальний посібник підготовлено відповідно до програми навчальної дисципліни “Історія мистецтва” для підготовки фахівців ОКР “Спеціаліст”, затвердженої вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

У посібнику акцентується увага на важливих аспектах історії мистецтва, яка розвивалася впродовж творення художньої культури людства. У словнику наведено та укладено тлумачення найважливіших та найуживаніших термінів і термінологічних сполучень, що забезпечують понятійний апарат історії мистецтва.

© Янко Ж.В.
© Видавничий відділ
ДДПУ імені Івана Франка, 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
ТЕРМІНИ ТА ТЕРМІНОЛОГІЧНІ СПОЛУЧЕННЯ.....	6
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА.....	33

ПЕРЕДМОВА

Мистецтво – це творча здатність формувати ідеальний образ реальності за законами краси у межах твору як художньої цілісності. Потреба художнього формування зумовлена, по-перше, необхідністю закріпити й утримувати набутий людством досвід духовних зв'язків зі світом у його самоцінності. По-друге, утверджувати цілісність досвіду у внутрішньо доцільних універсальних художньо-образних формах, що розкривають його сутність. По-третє, розкрити неповторний світ творчої особистості, укладений у довершені художні форми, зробивши його здобутком духовного досвіду людства.

Мистецтво є важливою та вельми самодостатньою частиною культури. На відміну від науки, моралі, релігії, політики, мистецтво проявляє себе у формі художніх творів, створених зазвичай одним автором. Твори мистецтва відкриті для активного суб'єктивного творчого сприйняття і мінливих оцінок людини, яка сприймає, в залежності від її особистого та соціального досвіду. Мистецтво склалося у духовному досвіді людства як один зі специфічних його видів. Йому властиве цілісне, конкретно-чуттєве закріплення досвіду небайдужого ставлення людини до дійсності засобами художньо образної мови. Воно засноване на тому, що людина, сприймаючи зором або слухом прояви відчуттів іншої людини, здатна відчувати ті ж самі відчуття, котрі відчувала людина, яка виражала свої відчуття. Мистецтво як суспільна цінність, як самоцінний вид діяльності та форма духовного досвіду утворює особливу ідеальну реальність. Мистецтво – це специфічна форма суспільної свідомості та вид духовно-формуючої діяльності, що відображає дійсність у цілісних, конкретно-чуттєвих, художньо виразних формах згідно з ідеєю досконалості. Відповідно до складності мистецтва як феномену, виділяють кілька типів категорій, що відображають його закономірності: специфічного типу досвіду та специфічного способу його творення і функціонування. Це категорії онтології мистецтва (художній твір, художня мова, художній стиль, художній метод, вид мистецтва, жанр мистецтва та ін.); категорії гносеології мистецтва (художній образ, художня ідея, художня типізація, символ, метафора та ін.); категорії семіотики та структури мистецтва (творча манера, композиція, сюжет, фабула, ритм, інтонація та ін.); категорії аксіології мистецтва (художня істина, цінність), категорії соціології мистецтва (народність, тенденційність, публіка, художня критика, елітарне і масове мистецтво та ін.); категорії герменевтичного аналізу мистецтва (розуміння, тлумачення, інтерпретація та ін.); категорії естетичного сприймання мистецтва (катарсис, переживання, діалог) тощо. Зауважте, що поняття художня культура включає: 1) власне мистецтво (систему його творів і виробництво художніх цінностей); 2) систему установ, що забезпечують умови вироблення, зберігання, розповсюдження, розподілу і споживання художньої культури; підготовку мистецьких кадрів і управління; 3) певний стан та спрямування духовної атмосфери в суспільстві, пов'язані із художньо-мистецькою діяльністю, тобто громадський інтерес до мистецтва, його адекватне сприйняття, позитивний суспільний тонус у відношенні до митців та мистецької творчості. Мистецтво як феномен культури поділяється на ряд видів, кожний з яких володіє специфічною мовою, своєю знаковою системою та засобами створення естетичних феноменів. Багатомовність і багатобарвність художньої культури передбачає, що творча людина до певної міри повинна бути культурним поліглотом. Звідси стає зрозумілим, що мистецтво є поліфункціональним.

Вивчення історії мистецтва сприятиме подальшій фаховій діяльності майбутніх учителів трудового навчання загальноосвітніх шкіл.

Навчальна дисципліна “Історія мистецтва” посідає важливе місце у системі підготовки учителів праці. Вона вивчається студентами ОКР “Спеціаліст” галузі знань 0101 “Педагогічна освіта” напряму підготовки 7.01010401 “Професійна освіта” і дає змогу поглибити знання з історії художньої культури, з культурології та з естетики. При вивченні цього курсу **основним завданням** студента є здобути знання про мистецтво, особливості його виникнення, ознайомитися з основними тенденціями розвитку світового мистецтва.

Методичний посібник укладений відповідно до програми навчальної дисципліни “Історія мистецтва” для підготовки фахівців галузі знань 0101 “Педагогічна освіта” напряму підготовки

“Професійна освіта” освітньо-кваліфікаційного рівня “Спеціаліст”, затвердженої вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Тематична складова навчально-методичного посібника охоплює ключові терміни та термінологічні сполучення навчальної дисципліни “Історія мистецтва”, орієнтує на різноманітну художньо-мистецьку проблематику, на наукову, навчальну та довідкову літературу, бере до уваги проблеми, що мають місце у науково-дослідницьких та широких громадських колах у зв'язку з актуальними тенденціями життя сучасного суспільства. У виданні укладено основні поняття з жанрово-видово-стильової розмаїтості мистецької культури.

ТЕРМІНИ ТА ТЕРМІНОЛОГІЧНІ СПОЛУЧЕННЯ

А

Абстракціонізм (лат. abstractus – відокремлений, відірваний) – напрям у модерністському мистецтві ХХ ст., що цілком відмовляється від реалістичного зображення предметів і явищ.

Авангардизм (фр. avant-garde – передовий загін) – узагальнюючий термін для позначення новаторських напрямів у художній культурі ХХ ст., для яких характерний пошук нових, нетрадиційних засобів вираження.

Автопортрет – портрет живописний, скульптурний чи графічний, в якому художник зобразив самого себе. А. виник в епоху Відродження.

Агон (агоністика) (грец.) – змагання. Дух суперництва був надзвичайно розвинений у греків, що виявлялося у різних сферах життя. На стадіонах мірялися вправністю атлети, гімнасти, кіннотники (крім Олімпійських ігор, проводилися Німейські, Істфійські та ін.), змагались аеди і поети – автори гімнів і дифірамбів, драматурги, ритори та ін.

Агора (грецьк. базарна площа) – за часів Гомера – народне, судове або вільне зібрання громадян. Згодом таку назву отримала площа для проведення зібрань, якій належала роль центру міського громадського життя. По краях площі розташовувалися суспільні і культові споруди, а також торгові намети.

Аеди (грец.) – спеціалісти-виконавці міфів (які оповідувалися речитативом і в музичному супроводі) та епічних пісень. У VII—VI ст. до н. е. на зміну аедам прийшли рапсоди, які із запасом завчених ними пісень мандрували грецькими містами, щоб зберегти у пам'яті нащадків "справи минувшини".

Акварель (франц. aquarelle від лат. aqua – вода) – фарби, де фарбуючий пігмент зв'язується рослинним клеєм, медом, гліцерином. Вони легко розводяться у воді, тому основні якості акварельного живопису – прозорість фарб, через які просвічуються тон і фактура основи (частіше за все паперу, шовку), чистота кольору.

Акватинта (від італ. acquatinta; від лат. aqua – вода і tinto – забарвлення). Технічний різновид поглибленої гравюри на металі, що ґрунтується на травленні азотною кислотою, вкритої тонким шаром кислотостійкого ґрунту металевої платівки, на яку було нанесено голкою рисунок. Технікою акватинти художник намагається досягти на папері враження розмитого рисунка тушшю чи аквареллю.

Акведук – арковий міст з лотком або трубою, яким пропускали водовід через ріки, шляхи, яри.

Акмеїзм (гр. – вершина, розквіт, вищий ступінь чого-небудь) – модерністська течія в російській поезії початку ХХ ст. Акмеїсти проголосили відхід від символізму з його містицизмом, зашифрованою багатозначністю слова, прагненням повернутися до світу реальності. Для поетів-акмеїстів характерна філософська проблематика і відмова від соціальних проблем. Акмеїзм (з грец. – вершина, вищий ступінь чогось, квітуча пора) – літературний напрям у Росії, що виник приблизно у 1912 – 1913 рр. та існував до 1922 р. Його засновниками були поети М. Гумільов і С. Городецький, до яких примкнули А. Ахматова, М. Кузьмін, В. Нарбут, О. Мандельштам та ін. Усі вони увійшли до складу об'єднання "Цех поетів".

Алегорія (гр. – іносказання) – поетичний вислів з переносним значенням, у якому абстрактне поняття або судження передається через конкретний художній образ.

Алтар (від грецьк. altaria, altarius, від altus – високий та aga – височина, жертвовник) – височина, що слугує жертвопринесенню. У Древній Греції та Римі – окремі споруди. В християнських храмах – столи („престоли“) для здійснення безкровної жертви євхаристії. Пізніше так стала називатися вся східна звичайно найвища частина храму, де знаходиться „престол“, відмежована алтарною перепорою, а в православних храмах з XIV ст. – іконостасом.

Ампір (з фр. – імперія) – назва пізнього класицизму (перша чверть ХІХ ст.) у західноєвропейському та російському мистецтвах. А. застосовувався в архітектурі та декоративно-прикладному мистецтві. Термін "А." спочатку означав мистецтво Франції періоду імперії

Наполеона І. А. наслідував художні зразки Риму часів імперії, а також мотиви давньоєгипетського мистецтва.

Амфітеатр – 1) у давньогрецькому театрі місця, розташовані півколом на схилах пагорбів; 2) давньоримська будівля для видовищ еліптичної форми з ареною посередині, навколо якої уступами вгору розміщені місця для глядачів.

Анакреонтична поезія (за ім'ям давньогрецького поета Анакреонта) – невеликі вірші, в яких у жартівливому і невимушеному тоні оспівують любовні втіхи, дружні бенкети і легковажність як життєву установку.

Андеграундне мистецтво – "підпільне", нелегальне мистецтво, що виражало протест проти цінностей та форм офіційного мистецтва і, певна річ, офіційно не визнавалося. А. м. втілювало багато принципів контркультури і мало такі форми функціонування у радянський час, як "самвидав", "неофіційні виставки", "нелегальні концерти" тощо.

Анімалізм, анімалістичний жанр (від лат. animal – тварина) – зображення тварин в живопису, скульптурі і графіці. Художників, що працюють у цьому жанрі, називають анімалістами.

Ансамбль (франц. ensemble, букв. – разом) – в архітектурі та містобудуванні – гармонійна єдність споруд, творів монументально-декоративного мистецтва, зелених насаджень; цілісність просторової композиції, пропорційність співвідношень частин і цілого; силует, пластика, колір.

Антаблемент – верхня частина споруди, що спирається на колони. Основний елемент класичної архітектурної споруди – горизонтальна частина колони; складається з архітрава, фриза і карнизу.

Античне мистецтво (від лат. antiquus – давній) – назва давньогрецького і давньоримського мистецтва; виникла в епоху Відродження.

Антропоморфізм (від грецьк. antropos – людина і morfe – форма) – олюднення, наділення людськими якостями неживих предметів, явищ природи, тварин, представлення богів у людській особі. У творах мистецтва антропоморфізм – уподібнення геометричних, конструктивних елементів до форм людського тіла, наприклад, колона у формі людської фігури (атлант, кріатида), сосуд у формі голови людини тощо.

Анфілада – ряд прямолінійно розташованих суміжних кімнат, з'єднаних дверима або відкритими арками, що розміщені по одній осі. Анфілада (з фр.) – низка кімнат, розташованих на одній осі, що створює при відкритих дверях єдину перспективу.

Апофеоз (з грец. – обожнення) – ушлявлення особи чи події (улюблене видовище давніх римлян).

Апсида (гр. – склепіння) – виступ споруди, напівкруглий, прямокутний, багатокутний у плані, перекритий півкуполом або замкнений півсклепінням. Застосовується в християнських храмах.

Арка – криволінійне перекриття прорізів у стіні (вікон, дверей, воріт) або прольотів між опорами – стовпами, колонами, пілонами.

Аркада (фр. arcade, італ. areata) – ряд однакових за формою і розмірами арок, що спираються на стовпи або колони. Застосовують переважно при спорудженні відкритих галерей.

Аркатура – краса стіни у вигляді низки декоративних арокочок.

Аркбутан (фр. arc-boutant) – зовнішня опорна кам'яна або цегляна напіварка, що передає горизонт, розпір від склепіння на зовнішні стіни та контрфорси. Аркбутан – в готичній архітектурі зовнішня піварка, оперта на контрфорс і перекинута через дах бічної галереї для укріплення стіни центральної нави.

Артефакт (з латин. – штучно зроблене) – продукти і результати людської діяльності, створені людиною предмети і явища. А. – феноменами культури – є зроблені людиною речі, народжені нею думки, винайдені засоби дій (а також зміни, що робить людина в самій собі, своєму тілі і душі, у власному фізичному та духовному образі). Культура, таким чином, є світом людської діяльності або світом А., тобто другої природи": яку людина власноруч створює навколо себе.

Архітектура (від грец. Architekton – будівельник) – мистецтво створення споруд, які формують просторове середовище для життя та діяльності людини. Архітектура – 1)

будівельне мистецтво, проектування й будівництво споруд; 2) мистецький характер споруди. Архітектурний образ невід'ємний від функції споруди і органічно виражає як його призначення, так і художню концепцію світу та особистості а також уявлення людини про себе та про суть своєї епохи. Як вид мистецтва, архітектура починає формуватися у давніх культурах Месопотамії, Єгипту, Вавилону, Персії, Індії, Китаю. Вона безпосередньо була пов'язана з розвитком рабовласництва. Майже всі споруди – піраміди, храми, зікурати, палаци – були збудовані, щоб славити могутність богів та правителів, і вражали своєю величчю, розмірами та масштабністю. Архітектура Давнього Риму пов'язана з культурологічними цінностями цього періоду та відбивала ідею державності та військової могутності Римської імперії (Колізей, Пантеон, тріумфальні арки). Середньовічна архітектура пов'язана з розвитком феодального ладу і утвердженням влади релігії. Зодчество стає провідним видом мистецтва епохи середньовіччя, а його головними стилями – готичний (яскравим взірцем якого є Реймський собор у Франції) та романський. Модерн, наприклад, (від фр. Moderne – сучасний, новий) виникає як архітектурний напрямок на зламі ХІХ – ХХ ст. в процесі пошуків нових прийомів, елементів та конструкцій майстрами архітектури. Даний напрямок характеризується підкресленим естетизмом при трактуванні утилітарних деталей, композиційною дисципліною, захопленістю романтичними мотивами, поєднанням складних архітектурних форм з орнаментальним декором, кольоровим панно, використанням нових будівельних матеріалів – бетону, металу та кераміки. У Києві в стилі модерн створені будинок Держбанку (архітектори О.Кобелев та О.Вербицький), “будинок Городецького” (В. Городецький), Бесарабський критий ринок (Г.Гай). Процеси, що відбуваються в архітектурі наприкінці ХІХ – поч. ХХ ст. яскраво свідчать, що розвиток цього виду мистецтва безпосередньо пов'язаний з проблемами науково-технічного прогресу. Винахід залізобетону та його різновидів, вдосконалення будівельної техніки, залучення нових матеріалів (алюміній, пластик) привели до виникнення напрямів функціоналізму та конструктивізму, яскравим взірцем яких стає феномен американських хмарочосів (арх. Р.Шрив, У.Харрісон, Р.Худ).

Архітектурний ордер – система архітектурних засобів і прийомів композиції, що виражається певною структурою й художньо-образним виявом складових частин стояково-балкової конструкції будівлі. Основні різновиди А. о. – доричний, іонічний, коринфський. А. о. складається з трьох основних частин: колони, її підніжжя – стилобата й антаблемента, що спирається на колону. Колона (крім доричної) має базу і завершується капітеллю. Антаблемент складається з архітрава, фриза й карниза. Архітектурний ордер – система принципів будови екстер'єру давньогрецького храму. Ордер складається з трьох частин: п'єдесталу, колони і антабліменту. У давньогрецькій архітектурі сформувалися три ордери: Доричний, Іонічний та Коринфський.

Архітрав – головна балка, що перекриває прогін між колонами; нижня частина антаблемента.

Аскетизм (з грец. – роблю вправи) – пригнічення почуттів, природних потреб, умиротворення плоті як засіб досягнення духовної досконалості.

Асоціативність у мистецтві – здатність співвідносити предмети і явища навколишнього світу, конструювати через уявлення їх нові зв'язки, зумовлені або подібністю або контрастом.

Б

База – основа колони, стовпа, або пілястри.

Базиліка (гр. – царський дім, палац) – витягнута прямокутна в плані споруда, розділена вдовж колонами на 3 – 5 частин (нефів). Середній неф вищий за бокові. У формі базиліки будували християнські храми. Базиліка – видовжена в плані прямокутна споруда, яка в давньоримський період мала громадське призначення, а після легалізації християнства була адаптована для релігійних потреб. Основні структурні елементи: нартекс, нава (неф), апсида, трансепт.

Балет (фр. ballet, ballo – танцюю) – вид сценічного мистецтва, зміст якого втілено в музично-хореографічних образах. На основі лібрето Б. об'єднує музику, хореографію, драматичну дію та елементи образотворчого мистецтва. У самостійний вид мистецтва Б. виокремився в епоху

Відродження в Італії. За часів класицизму сформувались основні особливості балетної хореографії у Франції за час правління короля Луї XIV. Різновидами Б ХХ ст. є балет на льоду, балет-ораторія, фільм-балет, опера-балет, рок-балет.

Балюстрада – огорожа з балясин (маленьких фігурних колонок), укріплених на цоколі та з'єднаних по верху горизонтальною балкою. Нею увінчувалися споруди, огороджувалися тераси, балкони, сходи.

Бантистерія – хрещальня, приміщення для здійснення обряду хрещення. Часто Б. – окрема споруда, кругла або багатогранна в плані, перекрита куполом.

Барабан – циліндрична або багатогранна верхня частина будинку (як правило культового), на якій зведено купол, з проймами для освітлення внутрішнього простору споруди.

"Барбізонці" – група французьких художників, які започаткували реалізм у живописі, а назву одержали від села Барбізон, розташованого недалеко від Парижа, куди вони приїхали писати етюди з натури (пленер). Цих художників (Т. Руссо, Ж. Дюпре, К. Тройона, Ш.-Ф. Добіньї та ін.) об'єднало бажання уважно вивчати природу і правдиво її зображати. Картини вони завершували в майстерні на основі етюдів, але живе відчуття природи у них залишалось завжди, так само і безпосереднє враження та щирість.

Барельєф – вид скульптури, в якій випукла частина зображення виступає над площиною фону не більше, ніж на половину свого об'єму.

Бароко (від італ. вагоссо – вигадливий, химерний) – один із провідних художніх стилів кінця XVI – середини XVIII ст. Виник в Італії, поступово поширився в інших країнах Європи та Латинській Америці. Мистецтву бароко властиві грандіозність, пишність, динаміка, патетична піднесеність, інтенсивність почуттів, пристрасть до ефективних видовищ, поєднання ілюзорного та реального, сильні контрасти масштабів і ритмів, світла та тіні. Бароко – стиль, що розвивався на основі Ренесансу. Поширився у Європі та в Новому Світі зберігаючи популярність до кінця XVIII ст. Порівняно з Ренесансом Бароко характеризується посиленою динамікою та драматизмом, інколи надмірною складністю композицій, захопленням ілюзійністичними прийомами. Основні представники – Караваджо, Берніні, Рубенс, Рембрандт, Веласкес.

Белетристика (від франц. belles lettres – художня література) – 1) художня проза; 2) у ХХ ст. таку назву отримала масова літературна продукція розважального характеру на протигагу творам високого мистецтва.

Боді-арт (англ. body-art – мистецтво тіла) – один з модерністських напрямів, представники якого розглядають власне тіло як матеріал і об'єкт художньої творчості, розмальовують його, роблять надрізи, вдаються до демонстрації різних поз.

"Божественна комедія" – твір Данте Аліг'єрі (кінець XIII – початок XIV ст.), якого називають останнім поетом Середньовіччя і першим поетом Відродження. Данте назвав твір комедією згідно з поняттями свого часу. "Комедія" відповідає "середньому стилю", проте в ній змішані всі стилі. Боккаччо першим додав до назви "комедія" епітет "божественна" і під цією назвою твір Данте вперше був надрукований у Венеції у 1555 р.

Бойчукісти – представники художньої школи – майстерні монументального мистецтва, яка була заснована М. Бойчуком у 1917 р. у новоствореній Українській державній академії мистецтв. У його малярській школі в Києві поєднувалися два впливи: примітивізм українського фольклору та монументальність візантійського мистецтва, традиційно поширеного й популярного в Україні. Б., як і їх учитель, вірили в естетику пропорцій, гармонії та симетрії і всупереч авангарду творили спокійний, лагідний, упорядкований світ.

"Буря та натиск" ("Sturm und Drang") – літературний рух у Німеччині 70 – 80-х років XVIII ст., який одержав назву від твору Ф. Клінгера "Буря та натиск". Його діячі, ґрунтуючись на позиціях романтичного розуміння свободи творчості, необмеженої духовної свободи, культу "генія" і почуття, заперечували догматичну, па їх погляд, поетику класицизму, що здавалася їм кайданами для мистецтва. Вони ввели у мистецтво такі поняття, як "суспільне тло" та "національний колорит", відкрили дорогу живій народній мові і намагалися "шекспіризувати" (надати пристрастності) Німецьку драму.

Бюст – погрудне, переважно портретне зображення людини в круглій скульптурі.

В

Вавилонська вежа – священна вежа (зикурат), зведена на честь покровителя м. Вавилону бога Мардука. В. в. вважалася одним із семи чудес світу. За Біблією (Книгою Буття), люди вирішили спорудити вежу до неба, але розгніваний їх зухвалістю Бог "змішав їхні мови" так, що вони перестали розуміти один одного і розселилися по всій землі, утворивши згодом різномовні народи.

Ваганти (від лат. vegans – блюкаючий) – в XII – XIV ст. мандрівні актори країн Західної Європи, що виконували антиклерикальні пісні та вистави.

Веди (із санскр. – знання) – давні пам'ятки індійської літератури (кінець II – початок I тис. до н. е.), в яких викладено основи ведичної релігії. Це збірки гімнів і жертвних формул: Рігведа (гімни), Самаведа (пісні), Яджурведа (жертвні вирази), Атгарваведа (заклинання), а також теологічні трактати (брахмани і упанішади), відомості з історії Індії.

Ведута – жанр документально точного міського пейзажу. Великий майстер В. – венеціанський художник Каналетто.

Вербальний (лат. verbum – слово) – словесний, мовний, усний.

Вернісаж (від франц. vernissage – лакування) – урочисте відкриття художньої виставки.

Вертеп – 1) печера; 2) розбійницьке, шахрайське кубло; 3) назва старовинного українського мандрівного лялькового театру, де поруч з різдвяною містерією виставляли й сценки з народного життя.

Вівтар – 1) жертвник, місце для жертвоприношень; 2) головне місце в християнському храмі, розташоване в його східній частині й відокремлене вівтарною перегородкою.

Віденська класична школа – напрям у музиці, який сформувався у Відні у другій половині XVIII ст. – першій чверті XIX ст. Його фундатори – Й. Гайдн і Л.В. Моцарт, а також Х.В. Глюк, який розпочав у Відні свою оперну реформу. Останній етап школи – Л. ван Бетховен. У їхній творчості кристалізуються жанри стилю класицизм — класичної симфонії, сонати, концерту, квартету, визначається новий тип оперного і симфонічного оркестру, реформуються оперні жанри. В. к. ш. належить і впорядкування такої сфери музичної творчості, як камерна музика.

Відродження, Ренесанс (фра. Renaissance, італ. Rinascimento) – епоха в історії культури країн Західної й Центральної Європи, а також деяких країн Східної Європи (в Італії – XIV – XVI ст., в інших країнах – кінець XV – XVI ст.). Розрізняють Раннє В. (XV ст.), Високе В. (кінець XV – перша чверть XVI ст.), Пізнє В. (друга – третя чверть XVI ст.). Термін "В." запровадив італієць Дж. Вазарі в XVI ст. на означення зв'язку з античною спадщиною.

Візуальний (лат. visualis – зоровий) – те, що сприймається зором.

Вілла – заміський будинок із садом чи парком.

Витраж (фр. vitrage – віконне скло) – твір монументально-декоративного мистецтва з кольорового чи безбарвного скла, на яке наноситься малюнок спеціальними фарбами, гравіруванням або витравлюванням. Шматочки монтуються з допомогою двотаврових балок, що спаюються оловом в єдину сюжетну композицію. Орнаментальна або сюжетна декоративна композиція (у вікні, дверях, у вигляді самостійного панно) зі скла або іншого матеріалу, що пропускає світло.

Волюта (від італ. voluta – завиток) – архітектурний мотив у формі спіралеподібного завитку з „вічком” у центрі. Складова частина ордерних капітелей, архітектурна деталь карнизів, порталів, дверей, вікон.

Г, Г

Галерея – 1) довге крите приміщення, одну з поздовжніх стін якого замінюють колони, стовпи або балюстрада; 2) видовжена зала з суцільним рядом великих вікон в одній із поздовжніх стін.

Гармонія – струнка узгодженість частин і цілого.

Гіперреалізм (від гіпер – підвищення, надмірність і реалізм) – течія в образотворчому мистецтві США і Європи, представники якої намагаються ретельно копіювати фотографію за допомогою живописних і графічних засобів.

Герма (від грецьк. hermes) – спочатку символ бога Гермеса (пізніше інших богів) у вигляді круглого або чотиригранного стовпа, завершеного скульптурною головою. З часів Праксітеля Герми стали поясними статуями, портретними зображеннями державних діячів. Герми із зображенням великих поетів та мислителів прикрашали вілли й бібліотеки. З XVI ст. – вид декоративної і паркової скульптури.

Гладіаторські бої – видовища у Стародавньому Римі, коли раби-гладіатори (з латин. – меч), військовополонені, а іноді й просто бажаючі билися на арені цирку між собою або з дикими тваринами. Традиції Г. б. укорінені в давніх поховальних обрядах етрусків (одного з найвизначніших племен давньої Італії, яке увійшло згодом до складу Риму). Г. б. були найпопулярнішим видовищем у Римі до V ст. У них брали участь навіть деякі римські імператори. Найкраще пристосованим для Г. б. приміщенням був Колізей.

Гліптика (від грецьк. gliptike, glypho – вирізаю) – мистецтво різьблення на дорогоцінних або напівдорогоцінних каменях.

Гобелен – витканий вручну килим-картина (шпалера). У вузькому розумінні – вироби паризької мануфактури, заснованої у 1662 р. і названої іменем фарбувальників Гобеленів. Гобелени створюються з кольорових шовкових і вовняних ниток окремими частинами, котрі потім зшиваються.

Горельєф – вид скульптури, високий рельєф, де зображення виступає над площиною фону більше як на половину свого об'єму.

Готика (від італ. gotico. букв. – готський, від назви германського племені готів); готичний стиль – художній стиль, що став завершальним етапом розвитку середньовічного мистецтва країн Західної та частково Східної Європи (між серединою XII й XV – XVI ст.). Зародився у Північній Франції в середині XII ст. Готичне мистецтво переважно культове за призначенням і релігійне за тематикою. Особливе місце в мистецтві Г. посідає собор – високий зразок синтезу архітектури, скульптури та живопису. Готичний собор – це, як правило, 3 – 5-нефна базиліка з поперечним нефом-трансептом. Основним видом образотворчого мистецтва Г. є скульптура, яка набула глибокого ідейно-художнього змісту та розвинених пластичних форм. Різноманітна тематика вітражів, що декорували віконні прорізи готичних храмів. У пізній Г. набули поширення скульптурні вітарі в інтер'єрах, де об'єднані дерев'яна розфарбована й позолочена скульптура і темперний живопис на дерев'яних дошках. В епоху Г. досягли розквіту книжкова мініатюра й декоративне мистецтво, пов'язані з високим рівнем цехового ремесла. Готика – стиль середньовічного мистецтва, що поширився у Західній та Центральній Європі, в окремих країнах зберігаючи свою популярність до XVI ст. В архітектурі проявився в таких конструктивних елементах як стрільчасті арки, аркбутани та нервюри. Найвідоміші готичні собори Європи – Нотр-Дам де Парі, Шартський собор, Кьольнський собор, Міланський собор.

Гравюра (від фр. gravure; graver – вирізати). У графічному мистецтві окремий вид творчості. Гравюрою називають відбиток на папері з дошки, на якій був вирізаний (награвірований) малюнок. Гравюра – техніка графіки, в якій зображення створюється способом друку. Папір або іншу поверхню прикладають до вкритої свіжою фарбою матриці (площини, що містить виконане в рельєфі зображення). Залежно від матеріалу матриці розрізняють: дереворит, мідерит, лінорит тощо. Гравюра є оригінальна і репродукційна. Оригінальною є гравюра, виконана в цілому художником від початку й до кінця, включаючи обробку дошки. Репродукційна гравюра (з'явилася в Європі наприкінці XV ст.) відтворює оригінали живопису тощо. Поділяється на станкову, розраховану на самостійне існування, та книжково-журнальну як ілюстраційну. Існує багато різновидів гравюрної техніки: різцева гравюра, офорт, суха голка, меццо-тинто, м'який лак, акватинта, манера олівця, резерваж, лавіс, ксилографія, ліногравюра, гравюра на камені й різних пластинках. Основні матеріали для гравюри на металі – сталь, мідь, цинк, для гравюри на дереві – самшит, пальма, граб, груша.

Графіка – вид образотворчого мистецтва, основним зображальним засобом якого є малюнок, виконаний на папері, тканині тощо олівцем, пером, пензлем, вуглиною або відбитий на папері зі спеціально підготовленої форми.

Графіті (італ. graffiti – видряпини) – написи та малюнки, надряпані на стінах і архітектурних деталях давніх будівель, а також на посуді та інших предметах.

Гробниця – архітектурна споруда, що містить тіло померлого та увічне його пам'ять.

Гротеск (від франц. grotesque – чудернацький, смішний, комічний від італ. grottesca від grotta – грот) – 1) орнамент у вигляді зображень тварин, рослин та ін., що переплітаються, найдавніші зразки якого було виявлено у руїнах древньоримських будівель, що у народі мали назву „грати”, звідки він і отримав свою назву; 2) елемент сміхової культури – зображення людей або предметів у фантастично-перебільшеному, потворно-комічному вигляді в образотворчому мистецтві, літературі, театрі.

Д

Дадаїзм (фр. dadaisme, від dada – дитячий коник, переносно – дитячий лепет) – модерністська течія в літературі й образотворчому мистецтві Західної Європи початку ХХ ст. Характерні риси дадаїзму: антиестетизм, зумисний примітивізм. Дадаїзм – попередник сюрреалізму.

Декаданс, декаденство (від франц. decadence від лат. decadentia – *упадок*) – загальне найменування кризових явищ в культурі ХІХ – початку ХХ ст. Виникнення декадансу пов'язане з руйнацією традиційних цінностей культури. Для естетичних концепцій декадансу характерний культ краси як вищої цінності. З декадансом може бути пов'язане і піднесення художньої культури (напр., російський „срібний століття”).

Декор (від лат. decore – прикрашаю) – система прикрас споруди (фасаду, інтер'єру) або виробу.

Декоративне мистецтво – галузь пластичних мистецтв, твори якої, поряд з архітектурою, надають матеріальному середовищу проживання людини художніх, естетичних якостей. Д. м. поділяється на безпосередньо пов'язане з архітектурою монументально-декоративне мистецтво (створення архітектурного декору, рельєфів, статуй, вітражів, мозаїк, що прикрашають фасади й інтер'єри, а також паркової скульптури) і декоративно-ужиткове мистецтво (створення художніх виробів, призначених переважно для побуту).

Декоративно-ужиткове мистецтво – вид пластичного мистецтва, тісно пов'язаного з побутом народу, в якому застосовуються народні традиції. Художні засоби підпорядковані практичному призначенню предмета і зумовлені особливостями матеріалу і техніки.

Діонісії – свята у Стародавній Греції на честь бога Діонісія (бога виноградної лози, вина і виноробства). Його культу був властивий несамовитий (оргіастичний) характер. Діоніс зображується оточеним вакханками (менадами) та козлоногими сатирами. Великі (міські) обряди, якими супроводжувалися Д., започаткували давньогрецький театр.

Диптих (від грецьк. diptychos – подвійний, складений вдвоє) – 1) в античному світі дві вощені дощечки для письма, складені вдвоє; 2) дві картини, пов'язані єдиним задумом.

Додекафонія (з гр. – дванадцятизвуччя) – техніка композицій, заснована на застосуванні всіх 12 рівноправних, функціональних незалежних тонів хроматичної гами. Звуковим матеріалом оперують так, щоб жоден звук не повторювався, що часто призводить до беззмістовного хаотичного звучання.

Дольмени (з бретоп. – стіл і камінь) – давні поховальні споруди з кількох кам'яних брил і плит величезного розміру (вагою в десятки тисяч кілограм), поставлених вертикально і перекритих масивною горизонтальною плитою. Д. належать до різних археологічних епох.

Донжон (франц. donjon) – головна башта феодального замку, кругла або чотирикутна у плані.

Доричний ордер – один із трьох давньогрецьких архітектурних ордерів; позначається простотою й масивністю оздоблення. Походить від назви давньогрецької області Доріди. У Д. о. відсутня база у колони, він має просту форму капітелі, а також тригліфи й метопа у фризі.

Е

Експресіонізм (фр. expression – виразність, вираження) – напрям у європейській літературі та мистецтві перших десятиліть ХХ ст. Головним в експресіонізмі проголошувалося вираження суб'єктивних уявлень митця, що зумовило потяг до ірраціональності, загостреної емоційності та гротеску.

Експресія – виразність, підкреслене виявлення почуттів, переживань.

Емаль – матеріал, що застосовується у декоративно-ужитковому мистецтві, легкоплавний склад, котрим покривають поверхню, головним чином, металевих виробів.

Емпатія – співпереживання, розуміння почуттів, які переживає інша людина, і відповідне виявлення своїх почуттів.

"Енциклопедія, або Тлумачний словник наук, мистецтв і ремесел" – французька енциклопедія, що видавалася з 1751 р. Д. Дідро і Ж.Л. Д'Аламбером у 35 томах (1751 – 1780 рр.). У підготовці "Е." брали участь Ш.Л. Монтеск'є, Вольтер, Ж.-Ж. Руссо. Основне видання містить 17 томів тексту і 11 томів "гравюр" (ілюстрацій до тексту). Воно було завершене у 1772 р. Після цього видавці "Б." приступили без участі Д. Дідро та Ж.Л. Д'Аламбера до видання доповнень. Вийшло ще 4 томи доповнень текстових і 1 том доповнень до "гравюр".

Епіграма (гр. – напис) – короткий вірш сатиричного глузливого змісту, здебільшого спрямований проти якої-небудь особи.

Епістолярна творчість (гр. – послання, лист) – форма викладу, коли твір написаний у формі листування персонажів або послання, а також приватне листування як джерело історії.

Епос (від грецьк. epos – слово, розповідь, пісня) – один з трьох основних родів художньої літератури (разом з лірикою і драмою); основні прозаїчні жанри епосу: роман, повість, розповідь. Героїчний епос – героїчна розповідь про минуле, що відтворює картину народного життя.

Ескіз – попередній начерк креслення, картини тощо.

Етюд – в образотворчому мистецтві – первісний допоміжний малюнок, виконаний з натури, для майбутнього твору.

Є

Євангелія ("благовістування", частина Біблії) – так зветься чотири церковні книги, що оповідають про життя Христа. Події, описані в цих книгах, легендарного характеру, яких багато у східних народів.

Європейське мистецтво поділяється на низку стилістичних періодів, які історично перехреснюються один з одним, оскільки різні стилі розвивались в різних місцях. Якщо широко визначити, то періоди були такими: класична епоха, візантійське, середньовічне мистецтво, готика, Відродження, бароко, рококо, неокласицизм, модерн та постмодернізм.

Ж

Жанр (від франц. genre – рід, вид) – 1) стійкий тип художнього твору, що історично склався. Наприклад у музиці – симфонія, кантата; в літературі – роман, поема; у живопису – пейзаж, портрет, натюрморт, інтер'єр, сюжетна картина; 2) поняття "жанр" узагальнює риси, притаманні групі творів якої епохи, нації або світового мистецтва вцілому. Наприклад, побутовий жанр, історичний, батальний.

Жанровий живопис – живописні твори, в яких відтворюються сцени повсякденного життя.

Живопис – вид образотворчого мистецтва, художнє зображення видимого світу фарбами на будь-якій поверхні (полотні, дереві, папері тощо). Колір є найважливішим зображальним та емоційним засобом Ж. поділяється на монументальний, станковий, театральний-декораційний та мініатюру. Ж поділяється на жанри: побутовий, історичний, батальний, портрет, пейзаж, натюрморт, анімалістичний. Техніка Ж. (накладання фарб, закріплення на поверхні) різноманітна. Найбільш поширені фарби: олійні, клейові, темпера. У монументальному Ж. застосовують фреску, мозаїку, вітраж, у станковому поряд з олією – акварель, гуаш, пастель. Живопис – відтворення

художніх образів на площині. Мовою живопису є колір та малюнок. Колір – душа живопису, малюнок відіграє додаткову роль. Якщо картина неприємна по кольору, найкращий задум залишиться невітленим. Світ багатобарвний, й це його багатство передає живопис. Гармонійне поєднання кольорів називається колоритом. Давній малюнок мав важливе смислове навантаження, адже для давнього художника, який ще не володів законами перспективи, малюнок виконував певну знакову функцію. Ця тенденція мала свій розвиток у мистецтві давньогрецького вазопису. Розвиток живописного мистецтва середньовіччя передувсім пов'язаний з розквітом іконопису. На зміну чуттєвим образам античного мистецтва прийшли релігійно-канонізовані зображення, що водночас вражали своєю духовно-психологічною насиченістю. Видатних представників іконопису, наприклад, Феофана Грека, Андрія Рубльова насамперед цікавило відображення внутрішнього світу людини. Нову добу у розвитку мистецтва живопису пов'язують з культурою Ренесансу (XIV – XV ст.), яка принесла з собою нові теми, форми, художні образи. У цей період живопис стає провідним видом мистецтва і дарує цілу плеяду яскравих особистостей (Джордоне, Тінторетто, Рафаель, Мікеланджело, Леонардо да Вінчі). У XIX ст. поглиблюється та завершується процес розмежування живопису та графіки, який принципово завершують імпресіоністи. Вони нічого не передають поза кольором, все лінійне для них другорядне. Не малюнок, а кольорові співвідношення зображуваних предметів стають основним носієм естетичного сенсу живописних творів. Живопис отримує незалежність від малюнка, який раніше був її головною ціллю, наближується до музики, та відділяється від літератури. Різко змінюється характер живопису в XX ст., що безпосередньо пов'язано з культурологічною ситуацією цього періоду. На живописне бачення світу впливає фото-, кіно- телебачення, широта, багатоманітність та багатство вражень сучасної людини, котра сприймає реальність із більших висот, і на більших швидкостях, і в неочікуваних ракурсах, поглиблюється її інтелектуальний та психологічний світ. Культура і мистецтво XX ст. пов'язані також з виникненням феномену модернізму – художньо-естетичної системи, що складається на поч. XX ст. та об'єднує художників, які знаходилися на позиціях нереалістичної методології. (Наприклад, фовізм А.Матіса; кубізм П.Пікассо, експресіонізм Е.Мунка, сюрреалізм – С.Далі, Р.Магрітта. Серед українських художників-модерністів виділяється творчість А.Петрицького, М.Бойчука, започаткований яким стиль пізніше стали називати бойчукізм). В живопису XX ст. зростає роль суб'єктивного начала, загострюється значення особистісного бачення, індивідуального сприйняття життя.

3

Замок – укріплене житло феодала, оборонний об'єкт. У XIII – XIV ст. з. перетворюється на складні комплекси споруд і нарешті – на палацові ансамблі.

Зікурат (з акад. – бути високим) – східчаста культова башта у Вавилонії та Ассирії, яка споруджувалася при храмах. Ймовірно, з. були також обсерваторіями. В архітектурі Давньої Месопотамії культова вежа, побудована у вигляді сходинок споруди з ярусами, що зменшуються. Створюються з цегли-сирцю і з'єднуються ходами і пандусами.

Золотий курган – 1) курган, розташований за 5 км на північний захід від Сімферополя. Насипаний над похованнями бронзового віку. В кургані поховано (V ст. до н. е.) скіфського воїна із золотою гривною, в залізному панцирі, із залізним мечем у шкіряних піхвах і сагайдаком із 180 стрілами; 2) поховальна споруда одного з представників боспорської знаті IV ст. до н. е. на околиці Керчі.

Золотий перетин – принцип зображення предмета в архітектурі, скульптурі і живопису, що полягає у встановленні найбільш гармонійних пропорцій. У пошуках гармонії художники іноді інтуїтивно слідували цьому принципу, тим чи іншим чином наближаючись до ідеальних

співвідношення, але теоретично принцип золотого перетину було сформульовано в епоху Відродження.

I

Ідеалізація – приписування комусь, чомусь ідеальних властивостей; схильність вважати когось, щось кращим, ніж є в дійсності.

Ізразиці (кахель) – керамічні облицювальні плитки, що з тильного боку мають виступ для кріплення. Вони можуть бути гладкими, рельєфними або вкритими глазур'ю (майоліка), або бути неглазурованими (терракота).

Ікона – з грецької означає образ, зображення. Сьогодні іконами називають зображення Христа, Богородиці, архангелів, святих, сцен на священні сюжети виконані згідно з канонами візантійського мистецтва.

Іконоборство – релігійно-політичний рух VIII – IX ст. у Візантії, спрямований проти шанування ікон, мощей та інших предметів християнського культу.

Іконографія (гр. зображення і малюю, пишу) – суворо встановлена система зображення будь-яких персонажів або сюжетних сцен. Іконографія – символічна система, за допомогою якої можна “прочитати” зображення. Іконографічний аналіз передбачає ідентифікацію сюжету картини, усіх зображених персонажів та предметів; пояснення символічного значення картини в контексті епохи, коли її було створено.

Імажинізм (з фр. – образ) – літературний напрям, який виник в Англії напередодні Першої світової війни. У Росії існував як літературне об'єднання у 1919 – 1924 рр. (поети В. Шершевич, А. Марієнгоф, С. Єсенін на початку своєї творчості та ін.).

Імітація (від лат. imitatio – наслідування) – у мистецтві наслідування певному стилю, школі, манері майстра або властивостям якого-небудь матеріалу за допомогою зовсім інших засобів і прийомів.

Імпресіонізм (від франц. impression – враження) – напрямок у мистецтві останньої третини XIX – початку XX ст. Найповніше вираження отримав у французькому живопису. Художники-імпресіоністи прагнули зберегти силу і свіжість першого враження, що дозволяє відтворити у живописному творі неповторно характерні риси. Імпресіонізм знайшов вираження у музиці, літературі, скульптурі. Найрадикальніша художня течія XIX ст. (від 1860-х років), що розвинулася під впливом колористичних пошуків Романтизму та винаходом фотографії. Головне завдання художник-імпресіоніст вбачає у фіксації тимчасових світлових і колористичних ефектів, які наповнюють видимий світ. Картини імпресіоністів характеризуються яскравими кольорами та освітленням. Основні представники – Моне, Ренуар, Дега.

Імпровізація (від лат. improvisus – несподіваний, раптовий) – 1) створення художнього твору (віршів, музики і т.д.) безпосередньо у процесі його виконання; 2) твір, виконаний у довільній особливо-індивідуальній формі.

Інкунабули (з латин. – колиска) – перші книги, друковані складальними літерами у найранішу добу історії друкарства в Європі – від 40-х років XV ст. до 1500 р. включно. І. – рідкісні видання "колискового" періоду книгодрукування. І. зовні ще нагадують рукописні книги: шрифт основному готичний, схожий за написанням на почерки тих місцевостей, де книги друкувалися; абзаців у тексті немає; формат книги, як правило, – половина паперового аркуша. В Україні І. є в Центральній науковій бібліотеці Національної академії наук, в бібліотеках Львівського, Харківського, Ужгородського університетів, Одеської наукової бібліотеки.

Інтер'єр – внутрішній простір будівлі, приміщення.

Інтерпретація – науковий метод пізнання, який дає змогу скласти художній образ творів мистецтва здебільшого у двох напрямках: першому властива орієнтація на концепційно-смысловий комплекс, який втілюється у вербальній формі (при цьому твори мистецтва описуються і пояснюються в усій множинності їхніх внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язків); другий пов'язаний з виконавським тлумаченням.

Інтоніція (від лат. iniono – голосно вимовляю) – семантична одиниця в музиці, яка є найменшим конкретним сполученням тонів у музичних висловлюваннях і має відносно самостійне виразне значення.

Іонічний ордер – один із трьох головних давньогрецьких архітектурних ордерів. Має струнку колону з базою і стовпом, які прорізані вертикальними жолобками. І. о. завершується капітеллю, що має два великі завитки. Характеризується легкістю пропорцій і багатшим декором усіх частин у порівнянні з доричним ордером.

Іронія – прихована насмішка, спеціально «вдягнена» у форму позитивної характеристики чи вихваляння.

Ісламське мистецтво – мистецтво народів, які сповідують іслам(мусульманство). Більша частина особливостей ісламського мистецтва прямо чи опосередковано пов'язана з ідеологічною основою культури чи культур мусульманських народів – релігією ісламу. Хоча корені цього мистецтва сягають лише VII століття, воно вважається одним з найдавніших мистецтв світу. Поширене не тільки на Аравійському півострові, де історично виник іслам, але й в інших регіонах де спостерігалася культурна чи військово-політична присутність великих ісламських держав – на значній території від Іспанії до Індії. Шедеври мусульманського мистецтва посідають одне з чільних місць у художній скарбниці людства.

К

Кам'яна могила – могилоподібний пагорб у заплаві р. Молочної поблизу с. Терпіння Мелітопольського і району Запорізької області, де у 1890 р. було відкрито стародавні наскельні зображення (петрогліфи). Ці петрогліфи є видатною пам'яткою первісного мистецтва на території України.

Канон (з грец. – правило, норма, мірило) в образотворчому мистецтві – це сукупність чітко встановлених правил" які визначають норми композиції та колориту, пропорції чи іконографію цього типу зображення.

Кантата – великий музичний твір урочистого або лірико-епічного характеру для хору, соліста і оркестру.

Канцона (з італ. – пісня) – 1) лірична форма середньовічної поезії, яка вперше зустрічається у провансальських трубадурів і присвячена темі лицарського кохання. К. складалася з 5 – 7 строф. Найбільшої досконалості К. набула у Данте, Петрарки, Боккаччо; 2) в епоху Відродження багатоголоса світська пісня, не складна за фактурою, близька до народної пісні.

Капелла – в архітектурі – невелика споруда чи приміщення для молитов одного знатного сімейства, для зберігання реліквій, розміщення хористів та ін. Розташовувалися К. у храмах, бокових нефах або навколо хору. Будувалися також К., що стояли окремо.

Капітель — верхня частина колони, пілястри або стовпа, на яку спирається бал-ка або архітрав. К. дістали детальну розробку в античних архітектурних ордерах.

Карниз – горизонтальний виступ на стіні, який підтримує дах (покриття) споруди й захищає стіну від води, що стікає; має також декоративне значення. К. буває верхній, що увінчує, наприклад, в антаблементі, й проміжний.

Катарсис – (грецьк. katharsis - очищення). Термін з античної естетики; душевна розрядка, естетична реакція, яку відчуває людина на завершальній стадії художнього сприймання.

Квадрига – антична двохколісна колісниця, запряжена чотирма конями в один ряд. Скульптурні зображення квадриги часто прикрашали античні будівлі, медалі, геми, камеї; у Європі XVII – XIX ст. – фронти споруд і тріумфальних арок.

Кватроченто (італ. quattrocento – чотириста) – італійська назва XV ст., яке було періодом раннього Відродження в італійській культурі.

Кінетичне мистецтво (гр. kinemos – руховий, рушійний) – напрям у західному мистецтві 50 – 60-х рр. XX ст. Представники цього напрямку намагалися створювати рухомі конструкції, вдавалися до світових ефектів.

Кінематограф – це синтетичний за своє природою вид мистецтва, який поєднує в собі елементи літератури, театру, живопису, музики, хореографії. Кіномистецтво уможливило безпосереднє відображення дійсності у її просторово-часовій єдності, зображає дійсність рухомою, динамічною. Появу кіно стимулювали соціальні особливості новітнього часу, потреба

відобразити та художньо осмислити широкий розмах народних рухів, утягування в творення історії мільйонних мас, загальне зростання динаміки життя, розширення та поглиблення взаємозалежності різних процесів (швидке переміщення дії в географічному просторі; зв'язок подій, що відбулися в одному кінці земної кулі, з подіями в інших її кінцях; взаємодія людини з різноманітними сферами дійсності), а також потребою в фотогенічності та портретуванні духовного життя людини. На виражальні можливості кіно вплинули також досягнення традиційних мистецтв. Кіно передає динаміку епохи; оперуючи часом як засобом виражальності, воно здатне передати стрімку зміну подій в їх внутрішній логіці. Кінематографу доступними є будь-яка подія та явище, якими б масштабними чи дрібними вони не були, якими б грандіозними розмірами в часі та просторі вони не володіли. Сценою в кінематографі є весь світ, дія легко та вільно може переміщатися в часі та просторі. Кіно воістину є інтернаціональним мистецтвом. В його технічне та художнє досконалення зробили внесок різні нації. Наприклад, американському режисеру Д.Гриффіту належить відкриття крупного плану, І.Бергман зробив кінофотогенічним підсвідоме, М.Антоніоні освоїв пастельний колорит в кольоровому кіно, Ф.Фелліні зорозумів матерелізував пам'ять та думки людини, А.Тарковський навчив кіно вторгатися в таємниці та загадки людського буття, фільм С.Параджанова "Тіні забутих предків" став маніфестом цілого напрямку, що отримав назву "поетичний кінематограф". Кіно завжди йшло в ногу з часом, відображаючи ті процеси, які відбувалися в людському суспільстві. Авангардистськими експериментами та новаторством характеризується кіно 20-тих років ХХ ст. з його пошуком нових форм, зображувальних засобів і прийомів, коли в кіно складалась своя естетична система. Гострі соціальні катаклізми 30-тих років ХХ ст. (велика депресія США, небезпека фашизму та тоталітаризму, яка нависла над Європою), породжували у художників 30-х років почуття невпевненості, страху, трагічного передчуття та отримали своє відображення в кіномистецтві цього періоду. Світове кіномистецтво 70 – 90-х років минулого століття є зверненням до різних філософсько-естетичних концепцій, що допомагали видатним кіномитцям сучасності висловити протест проти бездуховності існуючого світу, утверджувати ідеали гуманізму, цінності високих людських почуттів. Кіномистецтво ввійшло до скарбниці світової цивілізації, а можливості подальшого прогресу кінематографу невичерпні.

Кіномистецтво – мистецтво відтворення на екрані зображень, які викликають враження реальної дійсності.

Кітч (нім. Kitsch – дешева продукція, несмак, verkitschen – дешево продавати) – напрям у сучасній культурі, розрахований на масового споживача, що характеризується примітивністю, безідейністю, розважальністю; масова продукція, позбавлена смаку і розрахована на зовнішній ефект.

Клавір – 1) загальна назва струнних клавішних – ХVIII ст.; 2) переклад партитури опери, симфонії, ораторії для фортепіано.

Класицизм – один з основних напрямів у європейській літературі й мистецтві ХVII – ХVIII ст., зразком для якого було класичне давньогрецьке й давньоримське мистецтво.

Колаж (від франц. collage – наклеювання) – 1) прийом в образотворчому мистецтві, що полягає у наклеюванні на будь-яку основу матеріалів, які відрізняються від неї кольором і фактурою; 2) твір, виконаний у такій техніці.

Колона – вертикальна опора, як правило, кругла в поперечному перерізі, стрижневий елемент споруди, несучої конструкції тощо. Складається з бази, стовбура й капітелі.

Колорит – 1) гармонійне поєднання кольорів та їхніх відтінків у творі живопису; 2) характерна особливість художнього твору, а також епохи, місцевості тощо. Колорит – це підбір кольорів. Деякі кольори домінують, інші мають допоміжну функцію. Кольори бувають насичені

чи розбілені. Загальна тональність холодна або гаряча, а колористична гамма контрастна чи побудована на нюансах.

Композиція – побудова художнього твору, зумовлена змістом, характером і призначенням. Композиція – це організація елементів художньої форми. Елементи художньої форми – це лінії, обриси, колір, текстура, об'єм, простір. Організація композиції буває статична чи динамічна, симетрична чи асиметрична, закрита чи відкрита. Композиційний центр – це точка чи місце куди спрямовується уся увага.

Контрфорс (фр. contre-force – протидіюча сила) – вертикальний виступ стіни у вигляді кам'яної кладки, що укріплює основну несучу конструкцію, призначений для збільшення її міцності й стійкості. Елемент готичної конструкції.

Концептуалізм – напрям у живописі, прозі і поезії, який існував у 70 – 80 роках ХХ ст. К. виник як естетична реакція на соціалістичний реалізм, на штампи і кліше радянської масової свідомості. Концепт – це ті ідеологічні символи, які так природно і непорушно вписалися у повсякденне тогочасне життя.

Концептуальне мистецтво – одна з течій авангардизму, що розглядає художній твір як засіб демонстрації ідей, понять, концепцій. Його представники відмовляються від створення традиційного художнього твору і звертаються до концептуальних об'єктів, що виступають у формі ідей чи проектів і супроводжуються написами, текстами, іншими позаестетичними засобами.

Корінфський ордер – один із трьох основних архітектурних ордерів. Має високу колону з базою, стовбуром, прорізними жолобками, й пишною капітеллю, що складається з ошатного різьбленого візерунка листа аканта, облямованого невеликими завитками. К. о. – пишний і урочистий ордер. Назва К. о. походить від назви давнього міста Корінфа.

Корчага – в Київській Русі Х – ХІІ ст. велика глиняна посудина з плескатим, круглим або гострим дном, вузькою шийкою та двома ручками. Використовувалася для зберігання зерна і рідин.

Крито-мікенська (егейська) культура – культура, створена племенами, що жили на о. Крит, Пелопоннесі, західному узбережжі Малої Азії у Ш—ІІ тис. до н. е. Відкрита у ХІХ ст. німецьким археологом Г. Шліманом та англійським археологом А. Евансом. Міста Крита почали забудовуватися на початку ІІ тис. до н. е. Вчені припускають, що близько 1700 р. до н. е. всі вони загинули від якоїсь катастрофи, найвірогідніше від землетрусу. Ще з ХVІІІ ст. до н. е. головним серед міст острова став Кносс.

Кромлехи (з бретон. – коло і камінь) – коло, покладене з окремо поставлених каменів (найвідоміший з них – Стоунхедж в Англії). Це один з видів мегалітичних споруд. Час спорудження К. – неоліт і в основному бронзовий вік. К. зазвичай складається з великих (до 6 – 7 м у висоту) каменів, що стоять вертикально, утворюють одне чи кілька концентричних кіл і оперізують майдан, у центрі якого інколи знаходиться дольмен чи менгір. К. найбільш поширені в Європі, є також в Азії та Америці. Вважають, що К. – ритуальні споруди, які моделюють космос первісних людей.

Кубізм (фр. cubisme, від cube – куб) – модерністська течія в західноєвропейському образотворчому мистецтві початку ХХ ст., представники якої зображували реальний світ у вигляді комбінацій геометричних форм (куба, кулі, циліндра, конуса тощо) та деформованих фігур.

Купол – просторове покриття будинків, споруд, що перекриває круглі, багатокутні, еліптичні в плані приміщення.

Куртуазна література (від фр. – ввічливий, люб'язний) – придворно-лицарська література у Франції і Німеччині, спрямована своїм змістом проти аскетичної церковної літератури. Оспівувала лицарське кохання, слугування дамі, пригоди і подвиги лицарів.

Л

Ландшафтний парк (пейзажний, "англійський") – парк у стилі класицизму, який був частиною комплексу палацової архітектури. Л. п. найповніше відповідав ідеалам класицизму з його прагненням до органічного зв'язку архітектури з природою. Видатні парки були створені в

Правобережній Україні у кінці XVIII – на початку XIX ст.: парк "Софіївка" в Умані (у ньому є ще барокові риси) та парк "Олександрія" у Білій Церкві.

Лесування – художній прийом у живопису, де використовується прозорість фарб. Лесування застосовують для надання кольору нових відтінків, інколи для створення нового кольору, для посилення його інтенсивності. Тонкі прозорі або напівпрозорі шари фарб, що наносяться на вже сухий шар, значно збагачують колорит.

Лібрето – 1) словесний текст великого музично-вокального твору (опери, оперети тощо); 2) план сценарію балету або кінофільму; 3) короткий виклад змісту опери, балету тощо, який зазвичай видається окремою книжечкою.

Література – вид мистецтва, форма художньої діяльності людини, яка естетично опановує світ через слово. Література має унікальні пізнавальні можливості, адже за допомогою слова дійсність досліджується комплексно, у всій багатогранності - не тільки чуттєво, але й через умовивід. При цьому література (що недоступно іншим видам мистецтва) перетворює в предмет зображення мову як форму людської свідомості і поведінки (у вигляді діалогів та монологів, в т.ч. внутрішніх), осягаючи і відтворюючи процеси мислення з супутніми їм емоціями, намірами, а також сферу духовного спілкування між людьми. Слово постає матеріалом літературного образу. Образність покладена в саму основу мови, яка створюється людьми, вбирає їх досвід і стає формою мислення. У художній літературі людина постає як така, що говорить – як носій мови. Предмет літератури має тенденцію до розширення, оскільки в його сферу входять сьогодні і світ природи, і суспільне життя, і душевний стан індивіда. Свідомість індивіда охоплює весь цей матеріал через драматичне відтворення дії, через епічну розповідь про події, через ліричне розкриття внутрішнього світу людини. Література є живою, рухливою художньою системою, яка “чутливо” реагує на зміни життя, яскравим прикладом чого є розмаїття в літературі XX ст. художніх напрямів та течій (символізм – Ш.Бодлер, О.Вайльд, В.Брюсов, Д.Мережковський, Ф.Сологуб, акмеїзм – М.Гумільов, А.Ахматова, І.Мандельштам, В.Стефаник, О.Кобилянська, експресіонізм – Ф.Кафка, О.Кокошка, сюрреалізм – Г.Аполлінер, П.Елюар, Л.Арагон, футуризм – Ф.Т.Марінетті, В.Маяковський, Д.Бурлюк, Б.Пастернак, постмодернізм – У.Еко; творчість М.Пруста, Т.і.К.Маннів, Е.Гемінгвея, Е.М.Ремарка, П.Неруди, Г.Маркеса, Ж.Амаду, П.Загребельного, О.Гончара, Л.Костенко, сучасних українських письменників Ю.Андруховича, О.Забужко, Т.Прохасько, та багатьох інших), які свідчать про глибинні пошуки та процеси, що не перестають відбуватися в її надрах. У другій половині XX ст. література в тематичному та жанровому відношенні стає більш різноманітною: реалістичний роман, психологічна драма, романтика, іронія, фантастика, детектив та інш. Саме в цей час заявляє про себе масова культура та формується естетика постмодернізму.

Літографія – засіб плоского друку, коли друкованою формою слугує поверхня каменю (вапняку). Винайдена у 1798 р. Зображення на літографічний камінь наносять жирною літографічною тушшю або спеціальним олівцем. Цей засіб припускає широке тиражування. У XIX ст. літографія розповсюдилася у станковій і журнальній графіці.

Лоджія – 1) приміщення в будинку, відкрите з фасадного боку й огорожене парапетом або ґраткою; 2) окрема будівля галерейного типу.

Локальний колір – основний і незмінний колір зображуваних об'єктів, умовний, позбавлений відтінків, які виникають у природі внаслідок дії освітлення й повітряного середовища.

Лувр (у Парижі) – видатна пам'ятка французької архітектури. Л. – спершу королівський палац, потім – центральний французький музей мистецтва, одне з найбільших сховищ художніх скарбів у світі. У 1793 р. декретом Конвенту Л. був перетворений на національний художній музей.

М

Мадригал (з італ. – пісня народною мовою) – світський музично-поетичний жанр доби Відродження. Джерела М. — в народній поезії, у старовинній італійській пастушій пісні. У XIV ст. М. виник в Італії як вид пісенної лірики ідилічного змісту.

Майоліка – вид кераміки, вироби з кольорової пористої обпеченої глини, покриті глазур'ю.

Маньєризм (італ. manierismo, буквально примхливість, химерність) – стильова течія XVI – початку XVII ст. в європейській літературі й образотворчому мистецтві, яка відобразила кризу гуманістичної культури Відродження. Для неї характерні екзальтація та гіперболізм, суб'єктивізм, ускладненість, деформація пропорцій. На відміну від митців Ренесансу, які прагнули творити об'єктивний ідеал краси ґрунтуючись на вивченні природи, маньєристи роблять головний акцент на суб'єктивному сприйнятті реальності й приділяють значну увагу наслідуванню творів визначних митців минулого. Основні представники – Парміджаніно, Ель Греко.

Марина (від. франц. marine від лат. marinus – морський) – пейзаж, присвячений зображенню моря. Майстри марини називаються мариністами.

Магабгарата ("Сказання про велику битву бгаратів") – пам'ятка давньоіндійського героїчного епосу. Багато переказів та імен героїв М. згадуються у ведичній літературі. М. була створена народними мовами і лише пізніше перекладена на санскрит. М. приписують легендарному мудрецю Вьяса, однак перша редакція пам'ятки становить більш давнє ядро. З VI – V ст. до н. е. окремі частини М. були перероблені жерцями-брахманами.

Мегалітичні споруди, мегаліти (з грец. – мега і камінь) – археологічні пам'ятки, споруджені з одного чи багатьох блоків дикого або грубо обробленого каменю. До М. с. належать дольмени, менгіри, кромлехи. Вони представлені в Західній Європі, Сибіру, на Кавказі, в Україні. Їхнє призначення не завжди можна встановити.

Мелодрама – 1) драматургічний жанр, п'єса з гострою інтригою, перебільшеною емоційністю; 2) музично-драматичний твір, у якому діалоги й монологи чергуються з музикою або супроводжуються нею.

Метона – прямокутна кам'яна плита, часто прикрашена рельєфними зображеннями; входить у фриз доричного ордера.

Меценат – 1) римський політичний діяч I ст. до н. е., який уславився покровительством поетам і художникам; 2) переносно – багатий покровитель наук і мистецтв.

Мечеть (з араб. – місце поклоніння) – культова споруда у мусульман. Серед різних типів М. найбільш поширені так звані дворовий тип (відкритий прямокутний двір, обнесений стінами і галереями) та тип купольної споруди. Поруч з М. зазвичай ставлять мінарети. Чимало середньовічних М. – видатні пам'ятки архітектури: М. у Кордові (VIII – X ст.), Калян у Бухарі (початок XVI ст.) та ін.

Мистецтво – 1) художня творчість загалом – література, архітектура, скульптура, живопис, графіка, декоративно-вжиткове мистецтво, музика, танець, театр, кіно та інші види діяльності людини, об'єднані як художньо-образні форми відображення дійсності; спосіб виявлення творчого потенціалу особистості та задоволення її естетичних потреб; 2) у вузькому значенні – образотворче мистецтво; 3) високий ступінь виявлення майстерності в будь-якій сфері діяльності.

Мінарет (араб.) – вежоподібна споруда при мечеті, яка слугує для скликання мусульман на молитву. М. бувають круглими, багатокутними чи прямокутними в плані, як правило, звужуються догори, іноді поділені на яруси.

Мініатюра (від франц. miniature від лат. minium – сурик) – 1) живописний твір малих розмірів з особливо тонкою манерою нанесення фарб. Термін походить від назви червоно-помаранчевого пігменту, за допомогою якого писці вимальовували заголовні букви манускриптів (rubriche). Спочатку мініатюрою називалися виконані фарбами ілюстрації, заголовки в рукописних книгах. Пізніше назва "мініатюра" перейшла на живопис (головним чином на портретний) невеликого формату, що виконувався на картоні, папері, фарфорі, побутових речах – годиннику,

табакерці, перснях; 2) в літературі, театрі, музиці – жанр малих форм, невеликий твір (розповідь, скетч, вокальна або хореографічна сценка). Твір образотворчого мистецтва невеликого розміру, що потребує витонченої техніки виконання. До М. належать книжкові ілюстрації та невелике портретне зображення, виконане емаллю, гуашшю, аквареллю на папері, кістці, металі, фарфорі.

Мінімалізм (лат. *minimalis* – найменший) один з напрямів у мистецтві 60 – 70-х рр. ХХ ст., твори якого позбавлені зовнішньої декоративності, найчастіше зводяться до використання найпростіших геометричних фігур. Мінімалізм представлений головно скульптурою та живописом.

Моделювання – передача зображувальних предметів і фігур в умовах того чи іншого освітлення. В рисунку моделювання здійснюється тоном (світлотінню), при цьому враховується й перспективна зміна форм. У живопису – форма моделювання кольором.

Модернізм (фр. *moderne* – сучасний, новітній) – узагальнююча назва художніх напрямів ХХ ст. Модернізму властивий розрив з ідейними і художніми принципами класичного мистецтва, пошук нових художніх форм і виражальних засобів. Модернізм – термін, яким окреслюють сукупність авангардних течій мистецтва від 1880-х до 1960-х років. Найважливішою метою і цінністю художнього твору проголошується його новизна. Мистці-модерністи своєю творчістю кидали виклик традиційним цінностям європейського суспільства, виступали з ідеями вільної творчості незалежної від релігійного, політичного чи соціального контролю. Основні течії: постімпресіонізм, символізм, експресіонізм, кубізм, дадаїзм, сюрреалізм, поп-арт. Основні представники – Ван Гог, Гоген, Сезан, Пікассо, Матісс, Малевич, Кандинський, Далі, Поллок, Ворхол. Однією з головних тенденцій модернізму стала руйнація образу, як способу відречення від мистецтва, виходу за його межі. Провадиться думка, що людина не в змозі усвідомити світ та освоїти його в пластичних образах, а із сфери плідно діючих традицій виключаються всі реалістичні епохи і взагалі всі фігуративні явища мистецтва минулого, натомість впроваджується традиція, за якою творення чи художнє пізнання світу відбувається лише в сферах модернового мистецтва. Модернізм переосмислює саме підґрунтя, на якому базується класичне мистецтво. У межах модернізму були відкриті та розроблені нові художні методи та засоби: потік свідомості, колаж, асоціативний монтаж. Ці стильові прийоми виявили величезний вплив на розвиток мистецтва ХХ століття.

Монументальне мистецтво – мистецтво, що вирізняється величиною і значущістю змісту, вираженого зазвичай у грандіозних, узагальнених формах. Твори М. м. (деякі архітектурні споруди, пам'ятники і монументи, настінні розписи) підпорядковані великим ідеям і певним ідеологічним завданням. Монументальні твори, розраховані загалом на масове сприйняття. Своїм художнім рішенням ці твори завжди пов'язані з архітектурними спорудами або з умовами місця, де цей твір розміщується.

Музика (від грец. *Musike* – мистецтво муз) – це вид мистецтва, в якому художні образи формуються за допомогою звуків, і який характеризується особливо активним і безпосереднім впливом на внутрішній світ людини. Звук, як основа музичної образності та виразності, позбавлений смислової конкретності слова, не відтворює фіксованих, видимих картин світу, так як це відбувається в живопису. Разом з тим, звук певним (специфічним) чином організований та має інтонаційну природу. Інтонація і робить музику мистецтвом, яке звучить, вбираючи в себе при цьому весь багатовіковий мовленєвий досвід, досвід ритмічних рухів, частково втілений в ораторському мистецтві, театрі, танці тощо. Існування музичного мистецтва є невід'ємним від виконавця. Музика в звукових образах узагальнено відображає сутнісні процеси життя. Але за всією своєю узагальненістю, художні образи в музиці володіють великою емоційною силою, властивістю втілити світовідчуття людини в його повноті та багатосторонності. При чому кожна епоха, культура акцентує свої сторони в змісті музики. Для музичної культури ХХ століття

характерним є пошук нових засобів художнього вираження та дух експерименту. Провідні музиканти Європи (І.Стравінський, Б.Барток, П.Хіндеміт, А.Шенберг, Д.Мійо та багато інших), які стояли біля витоків музичного авангарду першої третини ХХ ст., пізніше емігрували до США й там отримали світову відомість. Тому точніше про музичну культуру ХХ ст. варто говорити як про інтернаціональне явище, яке мало пов'язане з національними кордонами, але яке не розірвало зв'язків з національним корінням та своєрідністю.

Н

Натуралізм – 1) напрямок у мистецтві, що прагнув до об'єктивно точного відтворення видимої реальності; 2) художній метод, що протистояв реалізму і виражався у зовнішньому відтворенні реальності, але без її ідейного осмислення, художнього узагальнення, критичної оцінки.

Натюрморт – зображення неістот, як правило, – предметів домашнього побуту, плодів, квітів, забитої дичини тощо.

Неокласицизм – течія в літературі та мистецтві ХVIII – початку ХХ ст., що базувалася на стилізації зовнішніх форм античного мистецтва, італійського Відродження і частково класицизму. Неокласицизм – стиль пов'язаний з французькою революцією, зародився наприкінці ХVIII ст. Характеризувався ідеалами раціоналізму, контролю над почуттями, чіткістю форми, наслідуванням Античності та Ренесансу. Основні представники – Давід, Канова, Енгр. Впродовж ХІХ ст. неокласицизм вивернувся в академізм – тоталітарну систему вишколу митців на засадах канонів класичного смаку.

Неоліту мистецтво (з грец. – новий і камінь) – мистецтво нової кам'яної доби, що прийшла на зміну мезоліту, період (приблизно VIII – II тис. до н. е.) переходу від присвоюючого господарства (збиральництва, полювання) до виробляючого (землеробство, скотарство), хоча присвоєння і далі відіграло велику роль.

Неореалізм – напрям в італійському кіно і літературі 40 – 50-х рр. ХХ ст. Визначними рисами неореалізму є демократизм і гуманізм, увага до життя простої людини, наявність документальної основи твору (принцип вірності факту).

Нервюр (фр. – прожилки) – в архітектурі виступаюче і профільоване ребро, голово готичного хрестового склепіння.

Неф, корабель – приміщення у вигляді галереї, витягнуте в плані й відокремлене від інших приміщень рядом арок або колон. У храмах виділяються головний неф та бічні.

Ноктюрн (від франц. nocturne від лат. nocturnus – нічний) – у ХVIII – ХІХ ст. багаточастинний музичний твір, переважно для духових інструментів, що виконувався на відкритому повітрі у вечірню або нічну годину. З ХІХ ст. цю назву отримала лірична інструментальна п'єса.

О

Обеліск (від грецьк. obeliskos) – меморіальна споруда, яка виникла у Давньому Єгипті, у вигляді гранчатого (зазвичай квадратного у перетині) стовпу, що звужувався до верху і мав загострену пірамідальну верхівку.

Образотворче мистецтво – умовна назва видів пластичних мистецтв: живопису, скульптури, графіки. На відміну від так званих необразотворчих видів, в основі творів О. м. лежить використання і творче переосмислення явищ реальної дійсності. Залежно від специфіки засобів художнього вираження різні види О. м. відтворюють такі об'єктивні особливості навколишнього світу, як об'єм, колір, простір, матеріальна форма предметів, світлоповітряне середовище. Окрім фіксації образу безпосереднього чуттєвого сприйняття О. м. доступне відображення розвитку подій у часі, динамічності дії, розкриття психологічного й емоційного змісту зображуваної ситуації, духовного світу людини.

Оп-арт (англ. op-art, скороч. від optical art – оптичне мистецтво) – напрям у мистецтві модернізму 60-х рр. ХХ ст., що розробляє в живописі й графіці декоративні ефекти простих геометричних форм, зазвичай розрахованих на оптичний ефект.

Опера – музично-драматичний твір, що поєднує інструментальну музику з вокальною, текст та образотворче мистецтво, і призначений для виконання в театрі. Опера (з італ. – твір) – художній твір, зміст якого втілюється у сценічних музично-поетичних образах. О. поєднує в єдиному театральному дійстві вокальну (соло, ансамбль, хор) та інструментальну (симфонічну) музику, драматургію, образотворчі мистецтва (декорації, костюми тощо), а також хореографію. Формами оперної музики є номери сольних співів (арія, аріозо, пісня, монолог), речитативи, ансамблі (дуети, терцети, квартети тощо, у тому числі великі фінали, часто з хором), хорові сцени, танки, оркестрові номери (увертюри, антракти). Сформувалися різні оперні жанри: героїко-епічна, історико-героїчна, історико-романтична, лірико-побутова, казкова, комедійна та ін.

Оракул (з латин. – кажу, прошу) у стародавніх греків, римлян і народів Сходу – пророцтво, яке жрець одержував від божества і передавав з коментарями. О. називалося також місце, де давалися пророцтва – О. Апполона у Дельфах та О. Зевса в Долоні (Греція), О. єгипетського бога Амона в Оазі Лівійської пустелі.

Ораторія – великий музичний твір для хору, солістів-співаків та симфонічного оркестру, написаний на драматичний сюжет, але призначений для концертного виконання.

Ордер архітектурний (з латин. – стрій, порядок) – принцип архітектурної композиції із суворим співвідношенням певних елементів і пропорцій, який сформувався у Стародавній Греції в період архаїки і став основою всього подальшого розвитку грецької архітектури. В його основі – колона (дорична, іонічна, коринфська, які називаються за місцем виникнення і дають назву кожному О. а.); антаблемент (горизонтальні перекриття, що лежать на колонах); стереобат чи цоколь (підвалини грецького храму) та фронтон (площина, що заповнює торець двоскатного даху, найчастіше у формі трикутника).

Офорт (фр. eau-forte – міцна вода), поширена в графічному мистецтві техніка глибокого друку. Спосіб одержання зображень з металевієї пластинки шляхом витравлення азотною кислотою (міцною водою). Офорт виконується продряпуванням сталевією голкою рисунка по граверному ґрунту, з наступним травленням пластинки з якої зображення друкується на папір. Офорт був винайдений на рубежі ХV—ХVІ ст. і використовується до цього часу.

П

Палаццо – архітектурний стиль Ренесансу. Італійські будівничі у ХV ст. створювали принципово нові споруди, пройняті оптимістичними уявленнями про світ, у якому панують логіка і розум. Нові їх риси – конструктивна ясність і домірність – стали характерними для всієї архітектури Відродження.

Палеоліту мистецтво – давній кам'яний вік; перший із двох періодів кам'яного віку. Ділення кам'яного віку на П. і неоліт (новий кам'яний вік) введено у ХІХ ст. Початок П. датується від близько 800 тис. років до приблизно 13 тис. років тому.

Палітра – 1) дошка, як правило, дерев'яна, на якій художник розкладає і змішує фарби; 2) характер кольорових поєднань, типових для даної картини, для творів окремого художника. Кажуть: “багата палітра”, “тьмяна палітра”, “одноманітна палітра”.

Панегірик (гр. – урочиста промова) – жанр ораторського та поетичного мистецтва, що виник у Стародавній Греції. Пізніше набув іронічного значення за надмірне вихваляння.

Панно – 1) обрамлена ділянка поверхні стіни або стелі, заповнена живописним або мозаїчним зображенням; 2) картина або рельєф, призначені для прикраси певної частини стіни або стелі.

Пантеон (з грец. – храм чи місце, присвячене всіх богам) – римський “храм усіх богів”, відомий пам'ятник архітектури (П ст.). Цегляно-бетонна ротонда П., перекрита напівсферичним куполом (діаметр 43 м), є визначним інженерним досягненням римлян. Класична ясність і цілісність композиції внутрішнього образу творять величний образ. Пізніше – усипальниця відомих людей.

Пантоміма (з грец. – актор, що грає за допомогою тільки рухів тіла) – вид театральної вистави, в якій художній образ створюється без допомоги слів, засобами міміки, виразного руху, жестів.

Парсуна – (від персона, особистість, обличчя) – умовна назва творів українського та російського портретного живопису XVII – XVIII ст. Перші парсуни, на яких зображувалися реальні історичні особи, не відрізнялися від творів іконопису. У другій половині XVII ст. П. розвивалася за двома напрямками. Перший характеризувався впливом іконописного начала, другий – впливом іноземних художників.

Партитура (від італ. partitura) – зведений нотний запис багатоголосного музичного твору для оркестру, хору, ансамблю.

Парус – конструкція у формі просторового трикутника, що створює перехід від підкупольних арок до основи купола.

Пастораль (від лат. pastorilis – пастуховий) – 1) жанровий різновид європейської літератури XIV XVII ст. (поема, віршована драма), пов'язана з ідилічним сприйняттям; 2) опера, пантоміма або балет, сюжет яких присвячений ідеалізованому зображенню життя пастухів; 3) вокальний або інструментальний твір, що змальовує картини природи, сцени сільського побуту.

Пейзаж – (країна, місцевість) – жанр образотворчого мистецтва (або окремих творів цього жанру), в якому основним об'єктом зображення є природа. У пейзажі відтворюються реальні або уявлені художником види місцевості, архітектурних споруд, міст, морські види та ін.

Перікла золота доба – час розквіту а фініської культури, перетворення Афін на економічний, політичний та культурний центр грецького світу, активної діяльності першого стратега Афін – Перікла (490 – 429 рр. до н. е.). При П. була завершена демократизація афінського поліса, фактично введено загальне виборче право для повноправних громадян (чоловіків), грошова винагорода за роботу па деяких державних посадах. У час правління Перікла в Афінах велось грандіозне будівництво (відновлено Акрополь, споруджено Парфенон, Пропілеї, храм богині Ніке, Ерехтейон). В Афінах працювали такі видатні скульптори, як Фідій, Мирон, Поліклет. Це період виникнення багатьох галузей науки і доба великих філософів (Демокріт, Анаксагор, софісти, Сократ, Платон), істориків (Геродот і Фукидід) лікарської справи (Гіппократ і його школа). Саме у ці роки (від 479 р. до н. е. і до 431 р. до н. е.) театр ставив трагедії Есхіла, Софокла, Еврипіда, комедії Аристофана. Вже на кінець цього періоду афінську державу роздирали смута, зумовлена боротьбою демократії з олігархами Спарти, протидія новій думці і новому мистецтву.

Перспектива (від лат. perspicio – дивитись крізь) – геометрична система для створення ілюзії трьохвимірного простору на площині. На поч. XV ст. Філіппо Брунеллескі розробив науково обґрунтовану систему лінійної перспективи. Ключові поняття: лінія горизонту і точка сходження. Перспектива – система способів зображення предметного світу на площині відповідно до закономірностей зорового сприйняття людиною різних предметів. В образотворчому мистецтві лінійна П. використовується для побудови ілюзорного простору на площині. У повітряній П. предмети змінюють свій колір, при цьому чіткість обрисів залежить від відстані до тієї площини, на якій вони зображуються.

Перспектива лінійна – визначає оптичні викривлення форм предметів, їх розмірів і пропорцій.

Перформанс (англ. performance – виконання, здійснення) – один із напрямів у модерністському мистецтві. Виник у 60-х рр. XX ст. Складається з виконання якихось спланованих дій перед публікою. Глядачі обмежуються пасивною роллю, участі в дійстві не беруть.

П'єта – мистецький канон зображення Богоматері зі знятим з хреста Ісусом. Один із найвизначніших творів на цю тему – "П'єта" Мікеланджело Буонаротті.

Піктографія (лат. – намальований, гр. – пишу) – малюнкове письмо, в якому поняття (ідеї) передаються за допомогою зорових образів, фігур, схем, спрощених зображень (піктограм).

Пілон (від грецьк. *pylon* – ворота, вхід) – 1) масивні стовпи, що слугують опорою перекриттям або такі, що стоять по боках входів і піз'їздів; 2) вежеподібні споруди у вигляді усічених пірамід, що височіли по боках входів до давньоєгипетських храмів.

Пілястра (від італ. *pilastra* від лат. *pila* – стовп) – прямокутний у плані плоский вертикальний виступ на площині стіни або потужного стовпа, що споруджується для підсилення несучих конструкцій та для композиційного розчленування стіни. П. має базу, стовбур, капітель, тобто ті ж самі частини та пропорції, що й колона ордера.

Пластичні мистецтва, мистецтва просторові – поняття, що об'єднує всі види мистецтва, твори яких існують у просторі. П. м. умовно й відносно поділяють на образотворчі й необразотворчі. До образотворчих належать: живопис, скульптура, графіка, монументальне мистецтво; до необразотворчих – архітектура, декоративно-ужиткове мистецтво.

Плафон (від франц. *plafon* – стеля) – стеля, прикрашена живописом або скульптурним (ліпним) зображенням.

Пленер – (буквально – відкрите повітря) – 1) відтворення колористичного багатства природи в живописі; 2) заняття живописом на відкритому повітрі. Робота художника на відкритому повітрі в природних умовах, а не у майстерні.

Поетика (гр. – мистецтво творення) – галузь літературознавства, наука про основні закономірності розвитку художньої літератури як мистецтва слова.

Поліфонія – вид багатоголосся, що полягає у одночасному поєднанні двох і більше самостійних мелодій.

Поп-арт (англ. *pop art*, скорочено від *popular art* – популярне мистецтво) – неоавангардистський напрям у 60-х рр. ХХ ст., що на противагу абстрактному мистецтву має предметний характер. Митці цього напрямку використовують у своїх композиціях побутові предмети, промислові відходи тощо.

Портал (лат. *porta* – вхід, ворота) – архітектурно виділений на фасаді вхід у великий будинок, переважно громадського призначення.

Постмодерн (те, що йде після модерну) – напрям у сучасній культурі, що сформувався у 70-х рр. ХХ ст.

Постмодернізм – термін яким окреслюють напрями мистецтва від 1960-х років до сьогодення. Для пост-модернізму характерна утилізація усього минулого художнього досвіду людства, «мікс» різноманітних елементів незважаючи на жодні культурні, хронологічні чи видові бар'єри. Основні напрями: концептуалізм, перформанс, інсталяція, фотореалізм, графіті.

Постструктуралізм – напрям філософської думки, який виник у Франції. В останні десятиліття ХХ ст. зникла літературознавча наука, яка ще недавно оперувала такими поняттями, як "образ", "характер", "авторський задум", "сюжет", "потік свідомості". На зміну всьому прийшла така концепція: світ – це нескінченний текст; усі контексти – політичні, соціальні, психологічні, історичні, теологічні – стають інтертекстами правдивість тексту не закладена в ньому, а виникає у процесі читання, і кожен розуміє прочитане інакше; немає значення, що хотів сказати автор. П. проголошує "Смерть Автора" – так назвав свій маніфест Р. Барт, який вважає, що мета літературної діяльності – перетворити читача зі споживача тексту на його творця.

Прерафаеліти (з латин. – перед і Рафаель) – група англійських художників і письменників, які у 1848 р. об'єдналися у "Братство прерафаелітів" (поет і живописець Д. Росетті, живописці Х. Хант, Дж.Е. Міллес), до яких приєдналися письменники У. Патер, А. Суїнбйорн, Р. Браунінг та ін. Ідеологом П. був Дж. Рескін. Вони з романтичних позицій критикували сучасне їм суспільство і його культуру, захоплювалися середньовічними реаліями, прагнули відродити ручне ремесло і "наївне" мистецтво раннього Відродження (до Рафаеля). Для П. характерні символізм і стилізаторство.

Примітивізм (з латин. – первісний, початковий) – течія в живописі на межі ХІХ і ХХ ст., виражальним засобом якої є навмисне спрощування художньої форми, звертання до так званого примітивного мистецтва – первісного, народного, дитячої творчості тощо.

Пропілеї (від грецьк., лат. – споруда, розташована “перед воротами”) – в крито-мікенську епоху криті ворота з виступаючими наперед стінами, спочатку – монументальний вхід до святилища, потім стали слугувати входом до фортеці, агори, гімнасій.

Пропорції – співвідношення розмірів елементів художнього твору, а також окремих елементів усього твору у цілому. Розрізняють архітектурні П. і П., які використовують для зображення людського тіла й обличчя.

Проторенесанс – етап в історії італійського мистецтва (зародився в XI – XII ст., особливо розвинувся в XIII – на початку XIV ст.). Передував добі Відродження. Для мистецтва П. характерне посилення реалістичних тенденцій, орієнтація на античне мистецтво.

Профільований – вертикально перерізаний.

Пуантилізм (з фр. – відмічати крапками) у живописі – писання картини дрібними мазками правильної форми, характерне для останнього етапу імпресіонізму – неоімпресіонізму, або дивізіонізму (з фр. – поділ). Художники Ж. Серак та П. Синьяк прагнули створити наукову теорію кольору, використати наукові відкриття в галузі оптики. Картини вони писали вкороченими окремими мазками чистих кольорів спектра для того, щоб передати складне світло-повітряне середовище.

Р

Ракурс – вигляд різних предметів, фігур, архітектурних форм у перспективі.

Ратуша (польськ. ratusz, від нім. rathaus – будинок ради) – будівля міського самоврядування, в якій передбачено залу для засідань, а також приміщення для відвідувачів.

Реалізм (від лат. realis – речовий, справжній) – у мистецтві правдиве, об’єктивне відображення дійсності специфічними засобами, притаманними тому чи іншому виду художньої творчості. Напрямок в мистецтві, що зародився в середині XIX ст. Художники реалісти прагнули зображати світ, що їх оточував максимально “правдиво”, з усіма йому притаманними суперечностями. Характерною рисою реалізму є звернення до теми життя звичайних людей, возвеличення важкої фізичної праці, соціальна сатира. Основні представники живопису – Курбе, Міле.

Регулярний парк – парк, в якому все вивірено, який розкреслений на алеї і де точно визначені місця для фонтанів і скульптур, де у всьому виявляється воля і розум людини.

Рельєф (фр. – relief) – скульптурне зображення на площині. Р. може бути самостійним твором скульптури або частиною архітектурної композиції. Його застосовують також у декоративних виробках. З відношенням до площини фону розрізняють Р. опуклий (горельєф, барельєф) і заглиблений (койланогліф).

Рельєфне зображення – енергійне ліплення об’ємної форми тоном чи кольором.

Ренесанс (фр. Renaissance – Відродження) – див. Відродження. Ренесанс – стиль, що виник в Італії в 15 ст. на основі інтересу до мистецтва Античності (Давньої Греції і Риму). Ренесансні живопис і скульптура характеризуються дослідженням, імітацією та ідеалізацією реальності. Людським постатям надаються ідеальні правильні пропорції, для переконливого зображення глибини простору використовується геометрична система лінійної перспективи, велика увага приділяється зображенню природи, твори на міфологічну та світську тематику “конкурують” з християнськими образами. В 16 ст. Ренесанс поширився за межі Італії. Розвиток цього стилю в таких країнах як Німеччина та Нідерланди одержав назву – Північне Відродження. Основні представники – Брунеллескі, Донателло, Мазаччо, Ботічелі, Леонардо да Вінчі, Мікеланджело, Рафаель, Дюрер, Пітер Брейгель Старший.

Репродуктивна діяльність – діяльність виконавського, відтворюючого характеру.

Ризниця – спеціальне приміщення для зберігання риз і церковного начиння в християнських храмах.

Риторика (гр. – риторика) – мистецтво красномовства. Виникла у Стародавній Греції, розробила багато стилістичних прийомів ораторського мистецтва та художньо-літературної мови.

Рокайль (від франц. rocaille – скалки каменів, раковини) – 1) характерний для рококо мотив орнаменту – стилізована раковина; 2) рококо.

Рококо (фр. rococo, від орнаментального мотиву рокайль) – стиль, що набув розвитку в європейських пластичних мистецтвах першої половини XVII ст.; виник у Франції. Для стилю характерна декоративність, химерність і фантастичність орнаментальних мотивів, вигадливість форм.

Романс (з пізньолатин.) – музично-поетичний твір для голосу із супроводом фортепіано, гітари, арфи тощо. Спершу Р. – побутова пісня рідною "романською" мовою.

Романський стиль (від лат. romanus – римський) – стиль, що набув поширення в країнах Західної, Центральної і частково Східної Європи у X—XII ст. (подекуди й у XIII ст.). Найбільш повно й широко виявився в архітектурі. Споруди Р. с вирізнялися важкими формами й масивністю (замки, міські оборонні споруди, монастирські комплекси фортечного характеру). В образотворчому мистецтві Р. с переважали фреска, мініатюра (оформлення рукописів).

Романтизм – художній метод, що склався наприкінці XVIII – на початку XIX ст. й поширився як напрям (течія) в літературі й мистецтві Європи та США. Романтики виступали проти раціоналістичних догм класицизму, ставили на перший план духовне життя людини. Вони зображали незвичайні явища та обставини, особливих героїв з сильним характером і пристрастями. Романтизм – напрям в мистецтві, що виник як протиставлення до неокласицизму. Художники-романтики прагнули більшої свободи у творчості, вели постійний пошук та експеримент. Основні представники – Делакруа, Гойя, Тернер.

Ротонда (лат. – круглий) – кругла в плані споруда (храм, мавзолей, павільйон, зал), перекрита куполом. Круглий у плані храм, оточений з уся боків колонами. Наприклад, храм на так званому Бичому ринку в Римі (I ст. до н. е.) з 10-метровими коринфськими колонами.

Руст – камені (квадри) з грубо обтесаною або опуклою лицьовою поверхнею. Р. створює враження масивності будинку.

Рустика (від лат. rusticus – простий, грубий) – рельєфна кладка або облицювання стін камінням з грубо відколотою або випуклою лицьовою поверхнею ("рустами"). Пізніше – декоративна обробка штукатурної поверхні стін, що імітує кладку з крупних каменів.

С

Садово-паркове мистецтво – мистецтво створення садів, скверів, парків. У садово-парковому мистецтві природний рельєф і рослинність поєднуються з архітектурою.

Сакральний (від лат. sacer – священний) – приналежний до віри, релігійному культу; обрядовий, ритуальний.

Салон – 1) вітальня для прийому гостей; 2) літературно-художній або політичний гурток; 3) приміщення для демонстрації та продажу творів мистецтва.

Саркофаг – невелика гробниця з каменю, дерева, часто прикрашена декоративними рельєфними зображеннями, орнаментами.

Світлотінь – контрастове виявлення освітлених і тінювих місць на формі, яке сприяє зоровому сприйманню пластики та об'ємності предмета. Градації світлого і темного, співвідношення світла і тіні на формі. С. та її теорія розроблялися майстрами Відродження. Відтоді С. використовується як один із засобів, що визначають виразність художнього твору.

Сентименталізм (від франц. sentimente – почуття) – художня течія в літературі, музиці, образотворчому мистецтві другої половини XVIII – початку XIX ст. Сентименталізм виник як протиставлення культу розуму епохи Просвітництва.

Символізм – модерністський літературний напрям кінця XIX—XX ст. Виник у Франції. Символісти відмовилися від зображення реалій життя і метою своєї творчості вважали пошук прихованої краси світу. На місце художнього образу вони ставили художній символ, що містить у собі ряд значень. Намагалися надати своїм творам музикальності, співзвучності, бо тільки музику вважали мистецтвом. У кінці XIX – поч. XX ст. слово у багатьох поетів-символістів (А.Рембо, П.Верлен, Рільке) втрачало своє змістовне значення, але посилено акцентувало звукове, фонетичне начало. З цим пов'язано прагнення наблизити поетичний образ з узагальненою та відстороненою емоційністю музичного образу, надати йому таємничої іншомовності. Філософсько-естетична концепція і культурний напрямок у західноєвропейській культурі кінця XIX – початку XX ст.

Започаткувавшись у літературі, символізм переріс у загальноєвропейську культурну течію, що охопила театр, живопис, музику. В художній творчості символізм визнає головним беззмістовне, інтуїтивне начало. Ідеї, які знаходяться поза сприйняттям, виражаються за допомогою символу.

Симфонія (від грецьк. *symfonia* - співзвуччя) – музичний твір для симфонічного оркестру, написане в сонатній формі. Вважається вищою формою інструментальної музики.

Синкретизм – 1) злитість, нерозчленованість, яка характеризує первинний нерозвинутий стан чогось, наприклад первісного мистецтва; 2) у філософії – різновид еклектизму, поєднання суперечливих поглядів.

Синтез – 1) метод вивчення предмета в цілості, єдності й взаємозв'язку його частин; 2) органічне поєднання різних компонентів у одному цілому; узагальнення, висновок з чого-небудь.

Склепіння – архітектурна просторова конструкція, перекриття або покриття споруд, які мають геометричну форму, утворену опуклою криволінійною поверхнею.

Скульптура – вид образотворчого мистецтва, твори якого мають об'ємність, тривимірну форму й виконуються з твердих або пластичних матеріалів (камінь, глина, метал, гіпс тощо). Розрізняють два основні різновиди С: круглу і рельєф. Кругла С. – статуя, скульптурна група, торс, бюст тощо. Вона вільно розміщується в просторі й вимагає кругового огляду. Рельєф передбачає зображення на площині, яка утверджує його тло. Скульптура – це вид мистецтва, який пов'язаний із створенням об'ємних художніх форм у реальному просторі, об'єктом якого переважно постає людина, або тварина. Гегель визначав скульптуру як “тілесне втілення духовного”. Мистецтво, яке не переслідує жодних утилітарних цілей, починається з скульптури, яка хоча і оперує об'ємним матеріалом, проте прагне виключно до художнього результату. Скульптура – один з найдавніших видів мистецтва, що бере свій початок з глибини століть. Етапи розвитку даного виду мистецтва чітко відображають особливості становлення культури кожного історичного періоду. Головною метою давньогрецьких майстрів було відображення образу прекрасної і гармонійної людини, що відповідало цілі цієї культури. Скульптурний портрет Стародавнього Риму пов'язаний з релігією римлян та надзвичайно розвиненим у них культом прашурів, яких увічнювали в скульптурних зображеннях, пізніше ця традиція поширилась і на зображення видатних особистостей – імператорів, філософів тощо, а скульптура Відродження виступає гімном людині, яка починає усвідомлювати себе й свої можливості, так що навіть переможений герой в інтерпретації Мікеланджело сприймається як сильна та прекрасна особистість. Суперечливість та складність мистецтва ХХ ст. знайшли своє відображення і в скульптурі, яка поглиблює психологічний зміст зображення, розширює можливості вираження у пластиці духовного життя епохи.

Смальта (італ. – емаль) – кольорове непрозоре скло у вигляді кусочків, застосовуване для виготовлення мозаїк.

Соната (від італ. *sonata* від *sonare* – звучати) – музичний твір для одного або кількох інструментів, написане у формі сонатного циклу (2 – 4 частини).

Станкове мистецтво – термін, яким визначають твори образотворчого мистецтва, що мають самостійний характер; у живописі – картина, у скульптурі – статуя, погруддя тощо. Назва походить від станку, на якому створюються твори (станок у скульптора, мольберт у художника). Твори станкового мистецтва завжди мають самостійне значення. Їхні ідейно-художні особливості не залежать від оточення, в якому вони знаходяться. На відміну від творів монументального і декоративно-ужиткового мистецтва, вони не призначені для певного місця у приміщенні, просторі або для декоративних цілей. Тому для їхнього створення використовуються децю інші художні засоби.

Статуя – один із основних видів скульптури; об'ємне зображення людської фігури або тварини (рідше якоїсь фантастичної істоти).

Стилобат – 1) у давньогрецькій архітектурі підніжжя колонади; 2) верхня частина східчастого цоколю будинку.

Стиль – у літературі та мистецтві – єдність змісту, образної системи й художньої форми, що склалася за конкретних суспільно-історичних умов і властива різним історичним періодам та епохам у розвитку літератури і мистецтва. У вузькому значенні С. — індивідуальна манера, своєрідні неповторні ідейно-художні особливості творчості митця; 2) спосіб, прийом, метод роботи. Стиль – формальна спорідненість, яку спостерігаємо між творами мистецтва. Якщо спорідненість існує між творами одного художника, тоді говорять про "індивідуальний стиль" (або манеру) цього конкретного художника, якщо ж спорідненість помітна між творами різних авторів, які працювали в певну епоху, то говорять про "стиль епохи".

Структуралізм – філософська і культурологічна школа, основні ідеї якої розробив К. Леві-Строс, Ж. Лакан, М. Фуко та ін. Завдання С: подолати описовість у культурологічному аналізі і поставити дослідження культури на строго наукову основу з використанням методів природничих наук (у тому числі математичне моделювання, комп'ютеризацію та ін.). Методологія С. дала значні досягнення у дослідженні культурних явищ та процесів.

Супрематизм (лат. *supremus* – найвищий) – різновид абстракціонізму; твори супрематизму є комбінаціями кольорових геометричних фігур (квадрат, трикутник, коло).

Сфінкс (грец.) у Стародавньому Єгипті – статуї духа-охоронця, втілення божої (Бога Сонця) або царської влади, символ Єгипту. С. мав голову людини (зазвичай це скульптурний портрет фараона або священної тварини).

Сфумато (з італ. букв. – зниклий, як дим) у живописі – пом'якшення фігур і предметів, яке дає змогу передати повітря, що їх огортає. Прийом С. розробив теоретично і втілював у своїх картинах Леонардо да Вінчі.

Сюрреалізм (фр. *surrealism*, буквально – надреалізм) – модерністська течія в літературі і мистецтві ХХ ст., яка намагається джерела творчості знайти в підсвідомості. Він оголосив джерелом мистецтва сферу підсвідомості (інстинкти, сновидіння, галюцинації), а методом мистецтва – заміну логічних зв'язків на суб'єктивні асоціації.

Т

Тадж-Махал – мавзолей султана Шах-Джахана та його дружини Мумтаз-і-Махал, споруджений у першій половині XVII ст.; видатна пам'ятка архітектури Індії періоду династії Великих Моголів; вишукана п'яти-купольна біломармурова споруда з мозаїкою з кольорових камінців. Гробниці в ній обнесені ажурними мармуровими ґратами. До ансамблю гробниці входять чотири мінарети і сад.

Театр – це вид мистецтва, що художньо опановує світ у формах драматичної дії. В театрі акт творчості (створення образу актором) протікає на очах у глядача, що поглиблює духовний вплив на нього. Якщо в кіно глядач бачить результат творчого процесу, то в театрі – сам процес. Мистецтво театру слушно вважають колективним: лише в процесі співтворчості драматурга, режисера, художника, композитора, актора спектакль перетворюється на твір мистецтва. Театральне мистецтво, що розпочалося в давнину, й було пов'язане з давніми ритуалами, обрядовими діями доісторичної людини, пройшло довгий етап становлення, перш ніж набути сучасного вигляду. Театр завжди намагався акцентувати увагу на філософсько-естетичному осмисленні світу, опанувати художню спадщину минулого, розкрити морально-психологічний стан особистості. Естетичний вплив справжнього театрального мистецтва, що викликає почуття емпатії – співпереживання у глядача, призводить його до катарсису – духовного очищення, а саме в цьому і полягає надзавдання мистецтва взагалі. У театральному мистецтві України оригінальним явищем був театр "Березіль", заснований видатним українським режисером Л.Курбасом (1887 – 1937). Створений у 1922 році театр "Березіль" був втіленням вимріяного Курбасом мистецького об'єднання, зорієнтованого на світову естетику, інтелектуалізм, активну участь в оновленні культури. Художні пошуки Л.Курбаса вплинули на подальший розвиток українського

театрального мистецтва, зокрема на творчість А.Бучми, Н.Ужвій, М. Крушельницького, Б.Ступки, Ф.Стригуна та ін.

Тектоніка – конструктивна особливість будівлі, що виявляється у співвідношенні її частин, пропорціях тощо.

Темпера – водяно-клейові фарби, виготовлені з сухих порошоків, змішаних з яєчним жовтком, розведеним клейовою водою. Темперними фарбами можна писати густо, як масляними, і рідко, як акварельними, розбавляючи їх водою.

Терми (з грец. – теплий, гарячий) у Стародавньому Римі – громадські лазні, які включали крім гарячо" теплої, холодної лазень і парильні, також зали для спорту, зібрань і приміщення для відпочинку та розваг. Величезний внутрішній простір Т. перекривався могутніми циліндричними та хрестовими склепіннями.

Терракота – неглазуровані керамічні вироби.

Тимпан – 1) музичний інструмент, що нагадує барабан з широким обводом, на який натягувалася шкіра; 2) внутрішнє поле фронтона античних храмів зі скульптурою або орнаментом.

Типізація – художнє узагальнення певних життєвих явищ; одна з особливостей творчого методу літератури і мистецтва.

Товста могила – скіфський курган IV ст. до н. е. у нинішній Дніпропетровській області. Висота насипу — 8,6 м, діаметр — 70 м. Під насипом виявлено дві гробниці: в одній з них поховано знатного воїна, в другій – скіфіню та її малолітню дитину, в різних місцях лежало четверо забитих слуг. У Т. м. знайдено зброю, глиняний і металевий посуд, понад 600 золотих прикрас. Особливо велику художню та історичну цінність становлять меч в окутих золотом піхвах і велика золота нагрудна прикраса – пектораль.

Тон – ступінь світлоти, притаманний кольору предмету в натурі та у витворі мистецтва. Тон залежить від інтенсивності кольору та його світлості. За допомогою співвідношень різних тонів передається об'ємність форми, розташування у просторі та освітлення предметів.

Трагічна іронія у давньогрецькій трагедії – безнадійність усіх спроб героя перемогти долю. Він вірить, що чинить правильно, але глядач бачить, що всі його кроки лише наближають трагічну розв'язку.

Трагічна провина – провина за гріхи попередньої поколінь, які згідно із світорозумінням давніх греків не можуть залишитися непокараними, або провина за справи, які герой змушений робити (адже цього вимагає обов'язок, звичай, боги), однак не може уникнути відплати, оскільки цього теж вимагають звичай, боги тощо.

Трагічний герой у давньогрецькій трагедії – людина, яка обставинами і нерозв'язними конфліктами приречена на загибель, хоча сама вона цього не знає і вважає, що йде до кращого.

Трансепт (лат. – огорожа) – поперечний неф або кілька нефів, що перетинають під прямим кутом головні поздовжні нефи культової будівлі.

Тригліф – елемент фриза в доричному архітектурному ордері у вигляді прямокутної плити з вертикальними рівчачками-прорізами. Т. на фризі чергується з метопами. Тригліфи як правило розміщуються за віссю колон і зходяться на кутах будівлі.

Трипільська культура – археологічна культура часів неоліту, пам'ятки якої знайдено біля с. Трипілья на Київщині наприкінці XIX ст. Т. к. поширена на території Правобережної України. Існувала у IV – II тис. до н. е. Суспільною організацією був патріархальний рід. Світобачення носіїв Т. к. пов'язане з культом родючості, життєдайних сил природи, культом предків. Т. к. називають ще культурою мальованої кераміки.

Тріумфальна арка – монумент (брама з одним або трьома арковими отворами) на честь визначної події, прикрашений скульптурами, рельєфами та пам'ятними написами. Тріумфальна арка у Стародавньому Римі – архітектурна споруда на честь тріумфатора-переможця чи іншого полководця високого рангу. Т. а. буває одно-, три- і п'ятипрогінною.

У

Умовність – особливість художнього образу, що підкреслює його відмінність від відтвореної в ньому реальності.

Упанішади – один з розділів Вед, давньоіндійські релігійно-філософські коментарі до ведичних гімнів, які склалися протягом багатьох століть. Найдавніші У. належать до X – VI ст. до н. е. Ведичні боги та обряди наділяються в У. новим філософським змістом. Вони тлумачаться як алегоричні зображення людини і Всесвіту.

Ф

Фабула (від лат. *fabula* – басня, розповідь) – у художньому творі низка подій, про які йдеться у сюжеті, в їхній логічній послідовності.

Фактура – характерні особливості матеріалу, поверхні предметів в натурі та їх зображення у творах мистецтва.

Фасад (франц. *fasade* – обличчя) – зовнішній бік будинку або споруди.

Фовізм (фр. *fauves* – дикий) – один з напрямів модернізму, для якого властиві поєднання яскравих, «агресивних» кольорів, декоративність, пластичні деформації предметів.

Форум (від лат. *forum* – ринкова площа) – центр політичного і культурного життя римського міста, площа для народного зібрання, здійснення правосуддя, місцезнаходження найбільш значимого храму. У містах Стародавнього Риму площа, на якій відбувалися народні збори, влаштовувалися торги і здійснювався суд. Зазвичай Ф. був центром не лише економічного, а й політичного життя міста. Головний Ф. у м. Римі, що утворився у VI ст. до н. е., багаторазово перебудовувався, перетворившись на великий ансамбль парадних споруд. У часи республіки Ф. було місце між пагорбами Капітолій та Палантин. Найграндіознішим був Ф. за часів імператора Траяна (II ст.).

Фреска (італ. *fresco* – свіжий) – живописний твір, виконаний водяними фарбами на свіжій вогкій штукатурці. Фреска – техніка живопису. Зображення виконують розведеним на воді пігментом по мокрому тиньку, у результаті чого пігмент дуже міцно скріплюється з тиньком. Цей метод вимагає швидкого виконання. Терміном фреска часто окреслюють будь-який настінний розпис.

Фриз – 1) середня горизонтальна частина антаблемента; 2) декоративна смуга, що обрамляє площину підлоги, верх стіни тощо.

Фронтон – трикутна поверхня, що завершує фасад будинку, утворюється нахиленими зв'язами покрівлі та горизонтальним карнизом.

Футуризм (лат. *futurum* – майбутнє) – авангардистський напрям у літературі і мистецтві, представники якого намагалися створити мистецтво майбутнього, відкидали класичну художню спадщину, насаджували ідеї фантастики, урбанізму, крайнього формалізму.

Х

Хепенінг (англ. *happening* – подія, випадок) – напрям у модерністському мистецтві, що виник у кінці 50-х рр. XX ст. у США. В основі хепенінгу – виконання художником якоїсь незапланованої дії перед публікою та за її участю.

Хорал – релігійний піснеспів.

Хореографія (від грец. *choreia* – танець і *grapho* – пишу) – мистецтво танцювати. Матеріалом цього виду мистецтва є поетично осмислені, організовані у часі і просторі рухи і пози людського тіла. У доісторичну добу танець виконував певну ритуальну функцію. Ця ж тенденція мала продовження і розвиток в культурах Стародавнього Єгипту та Греції, тоді як у Стародавньому Римі танець сприймається вже як видовище. Культура середньовіччя відповідно до своєї ідеології накладає табу на хореографічне мистецтво, хоча народний танець розвивається, не дивлячись на перешкоди (що певною мірою відображено в “Соборі Парижської Богоматері” В.Гюго). Процес відновлення мистецтва хореографії пов’язаний з добою Відродження, але справжній його розквіт починається в XVII ст., коли французькою королівською академією танцю (1661 р.) було розроблено основну систему класичної хореографії і закладено фундамент балету. Становлення та розвиток мистецтва балету пов’язані з культурами Італії, Англії, Австрії та

особливо Франції. Саме тут розпочинається процес відокремлення балету від опери та надання йому статусу самостійної галузі хореографії. Мистецтво хореографії представлене не лише класичним балетом, а й безпосередньо пов'язане і з традиціями народного танцю, який відтворює у русі та пластиці специфіку національної самосвідомості (напр. Ансамбль танцю ім. П. Вірського).

Хори – у ранньохристиянських церквах місце перед вівтарем, передбачене для півчих і відділене огорожею від решти приміщень церкви. Пізніше в західноєвропейських країнах хорами стала називатися вся східна (вівтарна) частина церковного будинку. Хорами називається також балкон або галерея всередині великої парадної зали.

Хрестокупольний тип храму – церква, внутрішній простір якої організований на основі вписаного в квадрат хреста, над яким за допомогою системи арок та пандативів здійснюється купол. Східна частина хрестокупольного храму завершується трьома апсидами.

Художнє сприйняття – вид художньої діяльності, який супроводжується естетичними переживаннями і асоціативними уявленнями.

Художній зміст – життєвий матеріал, покладений в основу мистецького твору, та особливості його ідейно-естетичного осмислення.

Художня картина світу – історико-культурний досвід людства у сфері мистецтва, а також конкретно-чуттєве і водночас узагальнене осягнення художніх цінностей певної епохи.

Художня мова – сукупність історично усталених виразних засобів, специфічних для кожного виду мистецтва.

Художня форма – оформлення художнього змісту твору за допомогою відповідних задуму митця зображально-виражальних засобів.

Ц

Цоколь – нижня частина зовнішньої стіни будівлі, яка розміщена безпосередньо на фундаменті і трохи виступає.

Ч

Черняхівська культура – археологічна культура II—VII ст., поширена в основному на території України в лісостеповому Придніпров'ї. Назва Ч. к. походить від металника поблизу села Черняхова (нині Кагарлицького району Київської області). Під час розкопок виявлено залишки дворищ; які були розташовані рядами і склалися з трьох будівель (житла, комори, клуні), подекуди майстерень (гончарних, борошномельних тощо).

Чінквеченто (італ. cinquecento, букв. – п'ятсот) – італійська назва XVI ст., періоду розквіту культури Високого та Пізнього Відродження і поширення маньєризму.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

- Абрамович С.Д. Церковне мистецтво [Текст] / С.Д.Абрамович. – К.: Кондор, 2005. – 205 с.
- Барб-Галль Франсуаза. Як розмовляти з дітьми про мистецтво –Текст] / пер. з франц. Софії Рябчук. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2014. – 192 с.
- Біленко Т. Філософія Середніх віків: словник-довідник : навч. посіб. / Тетяна Біленко. – Вид. друге, допов. – Дрогобич : Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2014. – 124 с.
- Бурий А.Р. Історія світового та вітчизняного кіномистецтва: Навчально-методичний посібник. Ч.1. / А.Р.Бурий. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2010. – 189 с.
- Бурий А.Р. Історія світового та вітчизняного кіномистецтва: Навчально-методичний посібник. Ч.2. / А.Р.Бурий. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2010. – 140 с.
- Вітлі А. Історія живопису [Текст] / А. Вітлі ; [пер. з англ. О. Здрі ; мал. У. Мейєр, І. Макні]. – К. : Країна Мрій, 2008. – 96 с.
- Гіптерс З.В. Культурологічний словник-довідник / З. В. Гіптерс. – К. : Професіонал, 2006. – 327 с.
- Енциклопедія постмодернізму / За ред. Ч.Вінквіста та Е.Тейлора; [Пер. з англ. В.Шовкун; Наук.ред.пер.О.Шевченко]. – К. : Основи, 2003. – 503 с.
- Естетика: [Підручник] / Л.Т.Левчук, В.І.Панченко, О.І.Оніщенко, Д.Ю.Кучерюк / За заг.ред. Л.Т.Левчук. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К. : Вища шк., 2006. – 431 с.
- Етика та естетика. [Навчальний посібник] / В.Л.Петрушенко та ін. – Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2008. – 180 с.
- Запаско Я. П. Декоративно-ужиткове мистецтво: словник / Я. П. Запаско, І. В. Голод, В. І. Білик та ін. – Л.: Афіша, – 2000. – Т. 1. - 364 с., 316 іл.; Т. 2. - 400 с., 279 іл.
- Короткий словник з естетики / О.Н.Петрушенко. – Львів : Магнолія-2006, 2009. – 353 с.
- Крвавич Д.П., Овсійчук В.А., Черепанова С.О. Українське мистецтво: [Навч. посібник]: У 3 ч. / Д.П.Крвавич та ін. – Львів: Світ, 2003. – Ч.1. – 256 с.; 2004. – Ч.2. – 268 с.; 2005. – Ч.3. – 268 с.
- Криворучко О.Ю. Сучасна архітектура. [Термінологічний словник] , О.Ю.Криворучко. – Львів : Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2008. – 136 с.
- Мовчан В.С. Естетика: історія і теорія [Текст] / В.С.Мовчан. – Жовква: Місіонер, 2010. – 736 с.
- Нечволод Л.І. Сучасний словник іншомовних слів. – Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2011. – 768 с.
- Ничкало С. А. Мистецтвознавство: короткий тлумачний словник: Архітектура. Живопис. Скульптура. Графіка. Декоративно-ужиткове мистецтво / С. А. Ничкало. – К.: Либідь, 1999. – 208 с.
- Образотворче мистецтво: Енциклопедичний ілюстрований словник-довідник / Упор. А. Пасічний. – К.: Факт, 2007. – 680 с.
- Пасічний Анатолій. Образотворче мистецтво. Словник-довідник, Тернопіль, 2003. – 216 с.
- Петрів О.В. Образотворче мистецтво: підручник / Оксана Петрів. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2012. – 300 с.
- Петрів О.В. Історія архітектури: підручник [для студентів ОКР “Бакалавр” галузі знань 0202 “Мистецтво” напряму підготовки 6.020204 Музичне мистецтво] / Оксана Петрів. – Дрогобич: Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2014. – 272 с.
- Словник з естетики / В.Л. Петрушенко [посібник]. – Львів : Магнолія-2006, 2009. – 360 с.
- Термінологічний словник з культурології / Авт.-уклад.: Н.Ю.Больша, Н.І.Єфімчук. – К. : МАУП, 2004. – 144 с.

Ткаченко О.А. Практикум з основ етики й естетики: Методичний посібник. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, 2006. – 76 с.

Ткаченко О.А. Філософія: Хрестоматія. – Навчальний посібник. – Дрогобич: Швидко Друк, 2011. – 535 с.

Шкаруба Л. М. Російсько-український словник художніх термінів: навч. посібник для студ. вузів / Л. М. Шкаруба, Л. С. Спанатій. – К.: Каравела, 2004. – 320 с.

Янко Ж. Історія мистецтва: методичні матеріали до семінарських занять. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2013. – 61 с.